

BIBLIOGRAFIA
HISTÒRICA
TARRACONENSE

COLLABORADORS D'AQUESTA SECCIÓ

Anguera Nolla, Pere (P.A.)
Cabestany Fort, Joan-F. (J.F.C.)
Farré Bosch, M.ª Antònia (M.ª A.F.)
Mezquida Gené, Luis M.^a (L.M.)
Mezquida Sans, Rosa (R.M.)
Navarro Miralles, Luis (L.N.)
Papell Tardiu, Joan (J.P.)
Ramón Vinyes, Salvador (S.R.)
Ricomà Vallhonrat, Rosa M.^a (R.R.)
Ricomà Vendrell, F. Javier (F.J.R.)
Rovira i Gómez, Salvador-J. (S.-J.R.)
Sánchez Real, José (J.S.R.)
Sans i Travé, Josep M.^a (J.M.ª S.)

1. *Diccionario de Historia Eclesiástica de España*. Dirigido por Quintín Aldea Vaquero, Tomás Marín Martínez y José Vives Gatell. Vol. IV (S-Z). Madrid, Instituto Enrique Flórez. Consejo Superior de Investigaciones Científicas, 1975.

SANCHIS FERRANDIS, José. Arzobispo (1694). Pág. 2.173.

SANTA COLOMA, Filomena de. Venerable (1868). Pág. 2.179.

SANTIAGO. III) Predicación en Occidente. Cesáreo metropolitano en el siglo x. Pág. 2.184.

SANTUARIOS. Relación de los que aparecen en este volumen referentes a la provincia de Tarragona.

— Aldea, Nuestra Señora de. Aldea. Pág. 2.210.

— Angeles, Nuestra Señora de los. Tortosa. Pág. 2.214.

— Bonrepós, Nuestra Señora de. Morera de Montsant. Pág. 2.229.

— Candela, Nuestra Señora de la. Valls. Pág. 2.236.

— Cinta, Nuestra Señora de la. Tortosa. Pág. 2.245.

— Font-Calda, Nuestra Señora de la. Gandesa. Pág. 2.264.

— Lladó, Nuestra Señora del. Valls. Pág. 2.286.

— Miracle, Nuestra Señora del. Tarragona. Pág. 2.298.

— Misericordia, Nuestra Señora de. Reus. Pág. 2.298.

— Pineda, Nuestra Señora de. Vilaseca-Salou. Pág. 2.317.

— Providencia, Nuestra Señora de la. Tortosa. Pág. 2.321.

— Puigcerver, Virgen de. Alforja. Pág. 2.323.

SANZ, Pedro Mártir. Misionero, mártir y beato (1747). Pág. 2.381.

SEMINARIOS. III) Fundación de los primeros seminarios conciliares: Tarragona (1568-1572). Pág. 2.425.

SERRA Y SUCARRATS, Miguel. Obispo y mártir (1936). Pág. 2.441.

SERRA Y VILARÓ, Juan. Arqueólogo e historiador (1969). Pág. 2.441.

SIGILOGRAFÍA. Se citan algunos sellos de arzobispos de Tarragona. Pág. 2.461.

SINAGOGAS ESPAÑOLAS. Relación de las sinagogas de la provincia de Tarragona. Pág. 2.482.

SÍNODO. Catálogo esquemático de los sínodos españoles, indicando la diócesis, el año y el obispo que lo presidió. Pág. 2.487. Catálogo de los Sínodos de Tortosa y Tarragona, pág. 2.493.

SOLSONA. Diócesis sufragánea de Tarragona. Pág. 2.503.

SORIO, Baltasar. Rector de la catedral de Tortosa (1557). Pág. 2.507.

STRAUCH Y VIDAL, Raimundo. Obispo y mártir (1823). Pág. 2.511.

TARRAGONA, Archidiócesis de. Pág. 2.527. Historia, Instituciones, Geografía diocesana y situación actual y Episcopologio.

TASAS DE BENEFICIOS CONSISTORIALES. Tasas de obispados y abadias o monasterios. Pág. 2.532.
 TELM, Luis. Prior de Scala Dei (1598). Pág. 2.544.
 TERESIANAS. (Compañía de Santa Teresa de Jesús). Pág. 2.556.
 TODA Y JUNCOSA, Teresa. Cofundadora de las Carmelitas Teresas de San José (1898). Pág. 2.564.
 TORRES AMAT, Félix. Director del seminario de Tarragona (1847). Pág. 2.582.
 TORTOSA. Diócesis de. Pág. 2.585. Historia, Instituciones, Situación actual y Episcopologio.
 TRILLA, Simón. Abad de Poblet (1623). Pág. 2.593.
 UIIVERSIDAD. IV) Renacimiento y decadencia. S. xvi y xvii.
     V) Reformismo y supresiones. S. xviii y xix.
     VI) La universidad contemporánea.
 Evolución de las universidades de Tarragona y Tortosa. Pág. 2.605.
 UNIVERSIDADES ESPAÑOLAS. Tarragona y Tortosa. Pág. 2.646.
 VALLGORNERA, Tomás de. Rector del Colegio Mayor de Teología de Tortosa (1675). Pág. 2.711.
 VÁZQUEZ VARELA, Agustín. Abad de Poblet (1794). Pág. 2.719.
 VIDAL Y BARRAQUER, Francisco. Cardenal arzobispo de Tarragona. Pág. 2.755.
 VITORIA, Eduardo. Fundador del Laboratorio Químico del Ebro en Roquetas (Tortosa) (1958). Pág. 2.772.

R.M.

2. *Gran Enciclopèdia Catalana*. Dirigida per Joan Carreras i Martí. Vol. 8 (garró-
 Kef). Barcelona. Enciclopèdia Catalana S.A., 1975.

GASCÓ i MASSOT, Vicent (València, 1734-1802). Autor de la capella del Carme de Riba-roja (1780). Pág. 11.
 GASETA. Nom de publicació tarragonina de 1737 i 1808. Pág. 12.
 GASSOL I ROVIRA, Bonaventura (La Selva del Camp, 1893). Polític i escriptor. Pág. 15.
 GATELL, el. Caseriu i antiga quadra del municipi de Sant Jaume dels Domenys. Pág. 21.
 GATELL I FOLCH, Joaquim (Altafulla, 1826-Cadix, 1879). Explorador. Pág. 21.
 GATELLETES, les. Veïnat del municipi d'Aiguamúrcia. Pág. 21.
 GAUDÍ I CORNET, Antoni (Reus, 1852-Barcelona, 1926). Arquitecte. Pág. 23.
 GAVADÀ. Llogaret del municipi de Vandellòs. Pág. 28.
 GAYA I CENDRA, Josep (Montblanc, 1811-Lleida, 1922). Eclesiàstic i publicista. Canonge magistral de Tortosa (1907). Pág. 32.
 GELABERT I RINCÓN, Josep (El Morell, 1859-Llagostera, 1936). Geòleg i pintor. Pág. 38.
 GENER, Jaume (Cabra del Camp ? segles xv-xvi). Lullista. Pág. 46.
 GENER I BATET, Josep (L'Arboç, 1831-? 1900). Industrial. Pág. 46.
 GENER I SOLANES, Josep (Reus, 1806-Madrid, ?). Polític i economista. Pág. 47.
 GENESSIES. Masia del municipi de Vandellòs. Pág. 52.
 GÈNOVA, illa de. Nom donat a l'illa de l'Ebre dita també de Sant Llorenç. Pág. 56.

GERHARD I OTTENWAEOLDER, Carles (Valls, 1899). Politic, diputat per Tarragona al Parlament de Catalunya (1932). Pàg. 77.

GERHARD I OTTENWAEOLDER, Robert (Valls, 1895-Cambridge, 1970). Músic. Pàg. 77.

GERMA, de les Escoles Cristianes. 1890 eren a Cambrils, i el 1974 tenien casa a Reus, Tarragona i Torreforta. Pàg. 78.

GERMANA, de la caritat de la Mare de Déu de la Consolació. Membres de la fundació de Rosa Molas i Vallvé a Tortosa (1858). Pàg. 78.

GIBERT I OLIVÉ, Agustí Maria (Tarragona, 1852-1928). Metge i escriptor. Pàg. 93.

GIBERT I ROIG, Pau (Tarragona, 1853-?). Escultor. Pàg. 93.

GICH I PI, Josep Maria (Falset, 1888-Barcelona, 1957). Periodista. Pàg. 94.

GIL I CALPE, Jesús (València, 1878-1937). Fou arxiver a Tarragona. Pàg. 96.

GIL I ESTALELLA, Pere (Reus, 1551-Barcelona, 1622). Mestre en arts i doctor en teologia. Pàg. 96.

GIL I VERNET, Salvador (Vandellós, 1893). Metge. Pàg. 96.

GIL DE FEDERIC I DE SANTIS, Francesc (Tortosa, 1702-Tonquin, 1746). Dominicà i màrtir. Pàg. 98.

GIL DE FEDERIC I SON ROSES, Antoni (Tortosa, s. XVII-? s. XVIII). Politic. Pàg. 98.

GIMBERNAT I ARBOÇ, Antoni de (Cambrils, 1734-Madrid, 1816). Cirurgia. Pàg. 100.

GIMENO I ARASA, Francesc (Tortosa, 1858-Barcelona, 1927). Pintor i dibuixant. Pàg. 101.

GIMNÀSTIC DE TARRAGONA, Club. Entitat esportiva fundada el 1886. Pàg. 102.

GINÈ I PARTAGÀS, Joan (El Pla de Cabra, 1836-Barcelona, 1903). Metge. Pàg. 103.

GINESTAR D'EBRE. Municipi de la Ribera d'Ebre. Pàg. 107.

GIRARD, Jaume (o Gilard) (?-Poblet, 1456). Eclesiàstic i politic. Pàg. 112.

GIRAVA, Jeroni (Tarragona, s. XVI). Geògraf, conegut també per Jeroni Girau. Pàg. 113.

GLIMES DE BRABANT, Ignace-François de (Namur, 1677-Madrid, 1754). Fou governador de Tortosa el 1715. Pàg. 141.

GOI, pont de. Pont damunt del Francolí dins el terme municipal de Valls. Pàg. 155. Conegut per la batalla del mateix nom durant la guerra del Francès.

GOLERÓ, el. Antiga gola de l'Ebre al limit de les terres de Tortosa i del Perelló. Pàg. 157.

GOLOBARDES, Joan Baptista (Tortosa, segles XVIII-XIX). Oficial honorari de la marina i tinent visitador de boscs del correigiment de Vic. Pàg. 159.

GOLS I SOLER, Joan (Tarragona, 1894-Caracas, 1947). Music, fill de Josep Gols i Veciana. Pàg. 159.

GOLS I SOLER, Xavier (Tarragona, 1903-1938). Compositor, fill de Josep Gols i Veciana. Pàg. 159.

GOLS I VECIANA, Josep (Els Pallaresos, 1870-La Canonja, 1938). Director i compositor. Director de l'Orfeó Tarragoní i fundador de l'Orfeó Canonjí. Pàg. 159.

GOMÀ I CIVIT, Isidre (La Riba, 1917). Bibliista. Pàg. 160.

GOMÀ I MUSTÉ, Francesc (Valls, 1915). Filòsof. Pàg. 160.

GOMÀ I TOMÀS, Isidre (La Riba, 1869-Toledo, 1940). Eclesiàstic i escriptor. Bisbe de Tarazona (1927) i cardenal arquebisbe de Toledo (1933). Pàg. 160.

GOMAR, Francesc (s. XV). Fuster, féu el cadirat del cor de la catedral de Tarragona. Pàg. 160.

GOMILA. Veïnat del municipi de Sant Jaume dels Domenys. Pàg. 163.

GOMIS I MESTRES, Cels (Reus, 1841-Barcelona, 1915). Escriptor. Pàg. 164.

GOMIS I SENTIS, Manuel (Cornudella, 1881-Igualada, 1963). Escriptor. Pàg. 164.

GONZÁLEZ I ALBA, Manuel (Valls, 1896-Barcelona, 1934). Politic. Pàg. 169.

GONZÁLEZ I CABANNE, Teodor (Tortosa, 1837-1910). Politic. Pàg. 169.

GONZÁLEZ I SUGRANYES, Miquel (Tarragona, 1838-Barcelona, 1924). Politic i historiador. Pàg. 170.

GONZÁLEZ DE AGUILAR Y TORRES DE NAVARRA, Luis (?-1832). Militar castellà, que abandonà la defensa de Tarragona a la Guerra del Francès. Pàg. 170.

GOT I ANGUERA, Josep (Reus, 1861-Sabadell, 1903). Autor teatral. Pàg. 179.

GRÀCIA, La mare de Déu de. Antic Santuari d'Alcover. Pàg. 190.

GRÀCIA, illa de. Illa de l'Ebre dins el terme municipal de Tortosa. Pàg. 192.

GRAMUNT I SUBIELA, Josep (Tarragona, 1893-Barcelona, 1968). Historiador, genealogista i bibliòfil. Pàg. 201.

GRANADILLA, la. Masia i antic terme del municipi de Tortosa. Pàg. 204.

GRANELL I FORCADELL, Miquel (Amposta, 1865-?). Pedagóg. Pàg. 215.

GRANJA DELS FRARES, La. Llogaret i antiga quadra del municipi del Morell. Pàg. 218.

GRAS I ELIAS, Francesc (Reus, 1850-Barcelona, 1912). Escriptor, fill de Pere Gras i Bellvé. Pàg. 225.

GRAS I GRANOLLERS, Josep (Agramunt, 1834-Granada, 1918). Professor de teologia al Seminari de Tarragona. Pàg. 225.

GRASSA, la. Antic terme del municipi de Reus. Pàg. 226.

GRATALLOPS. Municipi del Priorat. Pàg. 227.

GRAU, Francesc (Manresa, 1638-1693). Escultor. Autor del retaule i els sepulcres de la capella de la Concepció de la Seu de Tarragona. Pàg. 229.

GRAU, Joan (Constantí, 1608-Manresa, 1685). Arquitecte i escultor, treballà al Monestir de Poblet. Pàg. 229.

GRAU I VALLESPINÓS, Joan Baptista (Reus, 1832-Tàbara, 1893). Eclesiàstic i arqueòleg, bisbe d'Astorga (1886-1893). Pàg. 231.

GRAU D'AMPOSTA, el. Raval d'Amposta vora l'Ebre. Pàg. 231.

GRINYÓ, Maria (Tortosa?, darrer terç del segle XVII). Mare del capitost carlí Ramon Cabrera i Grinyó. Pàg. 261.

GRITELLA, Serra de la, de la muntanya de Prades. Pàg. 262.

GUAL I VILLALBÍ, Pere (Tarragona, 1885-Barcelona, 1968). Expert en política econòmica. Pàg. 279.

GUANSÉ I BREA, Antoni (Tortosa, 1926). Pintor. Pàg. 282.

GUANSÉ I SALESAS, Domènec (Tarragona, 1894). Periodista, novellista i traductor. Pàg. 282.

GUÀRDIA, Planes de la. Altiplà de les muntanyes de Prades. Pàg. 286.

GUÀRDIA DELS PRATS, La. Poble del municipi de Montblanc. Pàg. 297.

GUÀRDIA DE MAFUMET, La. És la Pobla de Mafumet. Pàg. 287.

GUARDIOLA, Ramon (Valls, s. XVII-? s. XVIII). Guerriller. Pàg. 288.

GUARDIOLA I HORTONEDA, Simó de (L'Aleixar, 1773-La Seu d'Urgell, 1851). Eclesiàstic i polític. Pàg. 289.

GUASC, Antoni (Tortosa?, s. XIV). Arquitecte. Pàg. 291.

GUASC, Pere Joan (Vilafranca del Penedès, 1553-1613). Professor de teologia a l'Universitat de Tarragona. Pàg. 291.

- GUASCH, Anselm (Tarragona, 1866-1932). Politic. Pàg. 291.
- GUASCH I HOMS, Francesc (Valls, 1861-Barcelona, 1923). Pintor. Pàg. 291.
- GUASCH I TODA, Teresa (Riudecanyes, 1848-Barcelona, 1916). Religiosa i cofundadora de la Congregació de Carmelites Teresianes de Sant Josep. Pàg. 291.
- GUBERN I DOMÈNECH, Ramon (Badalona, 1926). Professor de geografia i història a la Universitat Laboral de Tarragona (1956-62). Pàg. 295.
- GÜELL, Xavier (Tarragona, 1897). Pintor. Pàg. 298.
- GÜELL I FERRER, Joan (Torredembarra, 1800-Barcelona, 1872). Fabricant i economista, figura del proteccionisme. Pàg. 299.
- GÜELL I GÜELL, Hortensi (Reus, 1878-Salou, 1899). Pintor i escriptor. Pàg. 299.
- GÜELL I MERCADER, Josep (Reus, 1840-1905). Periodista i politic. Pàg. 299.
- GUERXET, Mola del. Cim que separa les valls de Rojals i Castellfollit. Pàg. 309.
- GUIALMONS (o Guimons). Poble del municipi de les Piles de Gaià. Pàg. 310.
- GUIAMETS, els. Municipi del Priorat. Pàg. 310.
- GUIM, Joan Baptista (Vallfogona de Riucorb, 1804-Besançon, 1882). Doctor en dret. Pàg. 321.
- GUIMERA, Joan de (?-Poblet, 1583). Abat de Poblet (1564-1583). Pàg. 322.
- GUIMERA, Magí (Valls, s. XVII-XVIII). Escultor. Pàg. 322.
- GUIMERA I D'ABELLA, Guillem de (Ciutadilla ?-Barbarà de la Conca, 1396). Gran Prior de Catalunya de l'Orde de l'Hospital. Pàg. 322.
- GUIMERA I JORGE, Angel (Santa Cruz de Tenerife, 1845-Barcelona, 1924). Dramaturg i poeta. Passà la seva infantesa al Vendrell. Pàg. 323.
- GUINES, Pere de (Artois, s. XIV). Escultor. Treballà al sepulcre de Pere III per a Poblet (1340). Pàg. 326.
- GUINJOAN I GISPERT, Joan (Riudoms, 1931). Compositor. Pàg. 327.
- GUITERT I FONTSERÈ, Joaquim (Barcelona, 1875-La Selva del Camp, 1957). Metge i historiador. Pàg. 331.
- GUIX I LLADÓ, Josep (Reus, 1877-Barcelona, 1913). Compositor. Pàg. 332.
- GUNYOLÉS, les. Poble i antiga quadra del municipi de La Secuita. Pàg. 335.
- HÈREDIA, Jeroni (Tortosa, s. XVII). Escriptor. Pàg. 402.
- HERNÁNDEZ I SANAHUJA, Bonaventura (Tarragona, 1810-1891). Arqueòleg i historiador. Pàg. 406.
- HILARI (?-Roma, 468). Papa (461-468). Intervingué en els afers de l'arquebisbe Ascani de Tarragona. Pàg. 429.
- HIMERI (segle IV). Arquebisbe de Tarragona. Pàg. 431.
- HIPÒLIT, Sarcòfag romà de s. III a C., trobat en mar prop de Tarragona. Pàg. 438.
- HISTORIOGRAFIA: Pàg. 451.
- Les Actes del martiri de Fructuós, Auguri i Eulogi a Tarragona el 258.
- Boletín de la Real Sociedad Arqueológica Tarraconense.
- HIVER I FOGUET, Josep (Catalunya, s. XVIII). Escriptor. Ensenyà filosofia a l'estudi general de Tarragona. Pàg. 455.
- HOMS I OLLER, Eladi (Valls, 1886-Rubi, 1973). Pedagog. Pàg. 476.
- HORTONEDA, Cristòfor (Montblanc, s. XVI-XVII). Pintor. Pàg. 498.
- HORTONEDA, Mateu (Tarragona ?-s. XV). Pintor. Pàg. 498.
- HORTONEDA, Pasqual (Tarragona ?-s. XV). Pintor. Pàg. 499.
- HOSPITALS. Relació dels existents a Tarragona i província. Pàg. 500.
- HOSPITALET DE L'INFANT. Poble del municipi de Vandellòs. Pàg. 504.
- HOSPITALES, els. Antic terme del municipi del Morell. Pàg. 507.

HOSTAL DELS ALLS, l'. Barri del poble de l'Aldea, municipi de Tortosa. Pàg. 507.

HOSTALETS, els. Raval de la Nou de Gaià. Pàg. 508.

HOSTAL NOU, l'. Caseriu del municipi de Sant Jaume dels Domenys. Pàg. 508.

HUGUET, Jaume (Valls, 1415-Barcelona, 1492). Pintor. Pàg. 516.

HUGUET I FERRÉ, Oleguer (Vilaplana, 1914). Poeta. Pàg. 517.

IBÀÑEZ, Manuel (Copons ?-1800). Guerriller. Es destacà lluitant davant Reus en la Primera Guerra Carlina. Pàg. 531.

IBARS I MESSEGUE, Gonçal (Ulldecona, 1901). Advocat i polític. Pàg. 533.

IBÈRIC. III) Art Ibèric. Patera de Tivissa. Pàg. 534.

V) Moneda ibèrica. Seque de Kese (Tarragona). Pàg. 534.

IBORRA I FARRÉ, Joan (Montblanc, 1907). Escriptor. Pàg. 540.

ICART I LEONILA, Joaquim (Tarragona, 1910). Escriptor. Pàg. 542.

IGLESIAS GARCÍA, Dalmacio (Santibañez el Bajo, 1879-Barcelona, 1933). Polític i jurista. Senador per Tarragona (1918). Pàg. 550.

IGLESIAS I FORT, Josep (Reus, 1902). Historiador, geògraf i escriptor. Pàg. 550.

ILLA, l'. Poble del municipi de Montblanc. Pàg. 557.

INQUISICIÓ. Pàg. 625.

1234. El Concili de Tarragona encara conserva l'autoritat episcopal en els processos coercitius de l'heretgia.

1242. El concili tarragoní codificà la inquisició i l'afaiçona dins el context medieval català.

1312, a Tarragona fou dictada sentència absolutoria al procés dels Templers.

IQUINO, Ignasi Ferrés i (Valls, 1910). Director i productor de cinema. Pàg. 657.

IRLES, les. Poble del municipi de Riudecols. Pàg. 666.

ISERN I ARNAU, Antoni (Alcover, 1883-Cabrera de Mataró, 1907). Poeta. Pàg. 673.

ISHAQ, Albalag (Tortosa ?-s. XIII-XIV). Filòsof aristotèlic jueu. Pàg. 674.

ISHAQ BEN MOŠÉ BEN MEIR IBN ARĀMA (Zamora, 1420-Nàpols, 1494). Rabi i escriptor jueu. Residí un temps a Tarragona. Pàg. 674.

IVERN I ARANS, Joan (El Vendrell, 1887-1949). Compositor. Pàg. 712.

JACOB MANRINO (Tortosa, 1490-Roma ?, 1549). Metge i filòsof jueu. Pàg. 717.

JANINI I JANINI, Rafael (Tarragona, 1866-València, 1948). Enginyer i escriptor. Pàg. 723.

JARDÍ, Arnau de (o Desjardi) (Bitem, 1233-Tortosa, 1306). Bisbe de Tortosa (1272-1306). Pàg. 730.

JARDÍ I BORRÀS, Ramon (Tivissa, 1881-Barcelona, 1972). Físic. Pàg. 730.

JAUME I DE CATALUNYA-ARAGÓ (Montpeller, 1208-València, 1276). Pàg. 732.

1229, conquesta de Mallorca, sortint de Salou i desembarcant a Sta. Ponça.

1235, conquesta de l'illa d'Eivissa per l'arquebisbe de Tarragona i el seu germà Bernat de Sta. Eugènia.

JAUME D'ARAGÓ (? 1296-Tarragona, 1334). Primogènit de Jaume II de Catalunya-Aragó i de Blanca de Nàpols. Pàg. 737.

1319, 18 d'octubre, enllaç matrimonial a Gandesa amb Elionor de Castella.

El 22 de desembre renuncià a la corona i prengué l'hàbit de Montesa, dependent de Stes. Creus.

Sembla que fou enterrat a la Seu de Tarragona.

JERONI DE SANTA FE (o d'Alcanyis) (Alcanyis, 1360-Tortosa, 1419). Metge, escriptor i polemista jueu. Pàg. 742.

JESUÏTA. Pàg. 744.

1864 i 1867 nasqueren a Tortosa les noves facultats de teologia i filosofia.
 1904 naixament de l'Observatori de l'Ebre i l'Institut Biològic de Tortosa.
 1908, L'Institut Químic de Tortosa, traslladat després a Barcelona, i la revista Ibèrica.

JESÚS, raval de. Barri i parròquia de Tortosa. Pàg. 748.

JESÚS I MARIA. Poble del municipi de Tortosa. Pàg. 748.

JOAN (?-519). Arquebisbe de Tarragona (469 ?-519 ?). Pàg. 750.

JOAN II, Guerra contra. Pàg. 751.
 1462, setge de Tarragona.

JOAN, Jordi (Messina, s. XIV-Tarragona ?, 1406). Escultor. Pàg. 752.

JOAN, Pere (Tarragona ?, 1394-? 1458). Escultor. Pàg. 752.

JOAN II DE CATALUNYA I ARAGÓ (Medina del Campo, 1398-Barcelona, 1479).
 1412, el seu pare el dotà del ducat de Montblanc. Pàg. 755.

JOANA ENRIQUEZ (Torrebatón, 1425-Tarragona, 1468). Reina de Navarra i de Catalunya-Aragó. Pàg. 760.

JOAN D'ARAGÓ (1301-El Pobo, 1334). Tercer fill de Jaume II de Catalunya-Aragó. Destinat a la carrera eclesiàstica fou administrador de la Seu de Tarragona (1328). Pàg. 762.

JOAN DE TARRAGONA (Tarragona, s. XIV-1404). Pintor. Pàg. 763.

JOFRE (o Gaufred) (Provença ?-Tortosa, 1165). Eclesiàstic, primer bisbe de Tortosa. Pàg. 769.

JONCAR, Melcior (Catalunya, s. XVIII). Compositor. El 1703 Mestre de Capella de la Catedral de Tarragona. Pàg. 772.

JOSEP DE BARCELONA (Barcelona, 1528-1584). Eclesiàstic, col·laborà a la fundació del convent caputxí de Valls. Pàg. 782.

JOSEP DE LA CONCEPCIÓ (Valls, 1626-Nules, 1690). Religiós carmelità i arquitecte. Pàg. 783.

JOVENTUT COMUNISTA IBÈRICA (JCI). A Tarragona hi havia el setmanari «Acción» com a òrgan de premsa. Pàg. 787.

JOVENTUTS MUSICALS. Fundada a Tarragona el 1962. Pàg. 787.

JUEU. S. XII, hi ha jueus a Tortosa. Pàg. 795.
 1413-1414, Benet XIII, convocà la disputa de Tortosa i expedi (1415) la butlla que establia la separació de jueus i cristians.

JUJOL I GIBERT, Josep Maria (Tarragona, 1879-Barcelona, 1949). Arquitecte. Pàg. 797.

JULIÀ, Andreu (s. XIV). Arquitecte, mestre de l'obra de la catedral de Tortosa. Pàg. 798.

JUNCOSA I DOMADEL, Joaquim (Cornudella de Montsant, 1631-Reus, 1708). Pintor. Pàg. 801.

JUNCOSA DE MONTMELL, la. Poble i cap del municipi de Montmell. Pàg. 801.

JUNQUÉ I TAURAN, Benet (La Bisbal del Penedès, 1902-Montserrat, 1930). Fotògraf. Pàg. 803.

JUNTA D'ARMAMENT I DEFENSA, creada a Tarragona pel capità general Espoz y Mina, el 1836. Pàg. 804.

JUNTA DELS TRES BISBES. Creada per Ferran VII a Tarragona (1827), per jutjar els caps de la Guerra dels Malcontents.

KAISSER I GUASCH, Joan (Reus, 1861-?). Músic. Pàg. 820.

R.R.

3. *Gran Enciclopèdia Catalana*. Dirigida por Joan Carreras i Martí. Vol. 9 (Keg-mesa). Barcelona. Enciclopèdia Catalana S. A., 1976.

LABIB AL-ĀMIRĪ AL-FATĀ (s. X-XI). Rei musulmà de la taifa de Tortosa (1015-1035 i 1058-1061). També anomenat Nabil. Pàg. 36.

LAGUÀRDIA, Joaquim (s. XVIII-Tarragona, 1827). Militar, participà a la Guerra dels Malcontents. Pàg. 48.

LAHUERTA I LÓPEZ, Genari (València, 1905). Pintor. Guanyà la medalla d'or a l'exposició de Tarragona (1968). Pàg. 49.

LAMOLLA, Antoni G. (Barcelona, 1911). Nom habitual del pintor Antoni Garcia i Lamolla. Format a Tarragona i Lleida. Pàg. 57.

LA MOTHE-HOUDANCOURT, Philippe de (1605-Paris, 1657). Militar francès. Durant la Guerra dels Segadors Richelieu l'envià a Catalunya (1641), assetjà Tarragona sense èxit i prengué Tamarit. Pàg. 58.

LANDERER I CLIMENT, Josep Joaquim (València, 1841-Tortosa, 1922). Astrònom. Col·laborà a la fundació de l'Observatori de l'Ebre. Pàg. 61.

LASARTE I DE JANER, Josep Maria (Barcelona, 1857-1921). Escriptor i periodista. Col·laborador de «Las Circunstancias» de Reus. Pàg. 74.

LECCIONARI, llibre de litúrgia que conté ordenades, segons diferents sistematitzacions, les lectures de l'ofici de la Missa. El més antic de Catalunya (s. IX-X) es conserva a l'Arxiu Diocesà de Tarragona. Pàg. 88.

LEDE, marquès de (Flandes, s. XVII-?. s. XVIII). Títol amb el qual és conegut el militar flamenc Jan Frans van Bette, que el 1713 fou nomenat governador militar de Tarragona. Pàg. 91.

LÈNTULS. Família romana que arrogant-se el nom d'Escipions tingueren la possessió del monument funerari conegut amb el nom de «Torre dels Escipions» de Tarragona. Pàg. 102.

LICINI SURA, Luci (llat. Lucius Licinius Sura) (56-108). Polític i militar romà. El seu llibert Luci Licini Segon s'encarregà d'erigir després de la seva mort, l'Arc de Berà, a la seva memòria. Pàg. 133.

LINDÍN, Gonzalo (Oviedo, 1920). Pintor; establert a Tarragona on hi cursa estudis i on és professor de l'Escola Taller d'Art des del 1947. Ha obtingut dues medalles Tapiró (1946 i 1952). Pàg. 145.

LLABERIA. Poble del municipi de Tivissa. Pàg. 170.

LLABERIA, Serra de. Relleu del braç costaner de la Serralada Prelitoral Catalana. Pàg. 170.

LLACUNETA, La. Caseriu del municipi de l'Arboç. Pàg. 174.

LLADÓS I RIUS, Magi (Tarragona, ?-Barcelona, 1886). Enginyer industrial i escriptor. Diputat a les corts per Tarragona (1872). Pàg. 175.

LLANA. En el segle XV, Tortosa era un dels punts més importants de distribució. Pàg. 183.

LLARGA, Platja. Platja de la costa de llevant de Tarragona. Pàg. 192.

LLASTRES, riu de. Curs d'aigua intermitent del Baix Camp. Pàg. 192.

LLAURADÓ I FÀBREGAS, Andreu (Reus, 1840 - Barcelona, 1899). Enginyer. Pàg. 199.

LLAURADÓ I RODÓ, Francesc (Reus, 1865-?). Polític, escriptor i pintor. Pàg. 200.

LLEDÓ, el. Santuari de la ciutat de Valló on és venerada la Mare de Déu del Lledó. Pàg. 204.

LLEIDA, bisbat de. En el 1171 renova la dependència de la metròpoli de Tarragona. Pàg. 215.
LLENA, Serra la. Alineació de la Serralada Prelitoral Catalana que delimita les conques ibèriques del riu Set i el riu Montsant i la mediterrània del Francolí. Pàg. 220.
LLET, raval de la. Barri de Tortosa. Pàg. 237.
LLIBRE DEL CONSOLAT DEL MAR. Col·lecció privada d'ordinacions, usos i costums marítimes que té per base les costums de la Mar (1260-1270). El 1279 una bona part del recull originari ja compilat fou incorporat als Costums de Tortosa. Pàg. 249.
LLIGALLO DEL GÀNGUIL, el. Caseriu del municipi de Tortosa. Pàg. 257.
LLIMONA I BRUGUERA, Joan (Barcelona, 1860-1926). Treballà a l'Església de Bràfim. Pàg. 262.
LLINARS I AZNAR, Josep (Broto, 1635-Barcelona, 1710). Arquebisbe de Tarragona (1694-1710). Pàg. 263.
LLOÀ. Municipi del Priorat. Pàg. 275.
LLOP I CONVALIA, Roc (Miravet, 1908). Sindicalista. Pàg. 286.
LLOP I MARQUÈS, Francesc (Tortosa, 1873-Barcelona, 1970). Pintor. Pàg. 286.
LLORAC. Municipi de la Conca de Barberà. Pàg. 288.
LLORENÇ DEL PENEDÈS. Municipi del Baix Penedès. Pàg. 290.
LLORENÇ I VENTURA, Josep Maria (Tarragona, 1886-Labastida, 1967). Eclesiàstic. Pàg. 292.
LLORET. Caseriu del municipi de Roquetas (Tortosa). Pàg. 293.
LLORET, el. Santuari del municipi de Bràfim. Pàg. 293.
LLORET I ORDEIX, Pere (Tarragona, 1877-Barcelona, 1967). Polític i advocat. President de la Diputació de Tarragona (1917-1919). Alcalde de Tarragona (abril 1931 a octubre 1934 i febrer-març 1936). Diputat al Parlament de Catalunya com a representant únic d'Acció Catalana (1932). Pàg. 294.
LLORIA, Roger de (Scalea, 1250-València, 1305). Tingué una qüestió amb Guillem d'Entença per la possessió de Tivissa. Fou soterrat a Santes Creus. Pàg. 296.
LLORITO, el. Santuari de la Mare de Déu del Llorito, al municipi de Tarragona. Pàg. 297.
LLOTJA. Galeria oberta formada per columnes o pilars que sostenen arcades. La llotja de Tortosa, oberta, és de 1368-73. Pàg. 301.
LLOVERA I BOFILL, Josep (Reus, 1846-1896). Pintor i dibuixant. Pàg. 302.
LLUC (Catalunya, ?-? 1164). Músic. Actuà a la Catedral de Tarragona. Pàg. 304.
LLUÇÀ, Berenguer de. Nom amb que és conegut Berenguer Sunifred, arquebisbe de Tarragona. Pàg. 306.
LLUERA, Pla de. Altiplà de les muntanyes de Prades. Pàg. 312.
LLUNAS I PUJALS, Josep (Reus, 1850-Barcelona, 1905). Anarquista. Pàg. 331.
LLUPIÀ BAGES, Hug de (?-València, 1427). Eclesiàstic. Bisbe de Tortosa (1379-1397). Pàg. 334.
LÓPEZ PELÁEZ, Antolin (Manzanal del Puerto, 1866-Tarragona, 1918). Eclesiàstic. Bisbe de Jaca (1904) i arquebisbe de Tarragona (1913). Pàg. 355.
LORETO, Mare de Déu de. Capelles a Bràfim, Tarragona, Renau i Ulldemolins. Pàg. 362.
LUIS I PÉREZ, Joan (Borriana, 1874-Madrid, 1934). Eclesiàstic. Ocupà la càtedra de dret públic a la Universitat Pontifícia de Tarragona (1891-1903). Pàg. 376.

LUNA I DE ALAGÓN, Ximeno Martines de (?-Alcalà, 1337). Eclesiàstic, arquebisbe de Tarragona (1317-1327). Pàg. 389.

MAÇANERS (s. XVII). Poeta català, sembla que era apotecari a Tarragona. Pàg. 400.

MAÇANET, Pere de (?-1196). Abat perpetu de Poblet (1190-96). Pàg. 400.

MACIP, Miquel (Tortosa, s. XVI-XVII). Erudit, canonge de Tortosa (1609). Pàg. 410.

MAGÍ DE LA BRUFAGANYA, Sant. Patró de Tarragona i de l'indret del mateix nom. Pàg. 431.

MAGRINYÀ, Salvador (Montblanc ? s. XVIII-s. XIX). Físic i militar. Pàg. 439.

MAIANS I SISCAR, Joan Antoni (Oliva, 1718-València, 1817). Erudit. Consequí l'ardiaconat de Culla, del bisbat de Tortosa (1773). Pàg. 445.

MALCONTENTS, Guerra dels. Pàg. 464.

— 1825. Intent d'ocupar Tortosa per Llobet i Trilla.

— 1827, 23 de setembre entrada de Ferran VII a Tortosa i el 28 entraren a Tarragona.

MALLOL, Bernat (s. XIV-Santes Creus, 1428). Cronista. Monjo de Santes Creus. Pàg. 475.

MALLOL I BOSCH, Macià (Tarragona, 1876-Barcelona, 1960). Politic. Diputat per Gandesa (1918), senador per Tarragona i President de les Obres del Port (1923-26). Pàg. 475.

MALLOL I CANOVAS, Ignasi (Tarragona, 1892-Bogotà, 1940). Pintor i pedagog. Pàg. 475.

MAÑÉ I FLAQUER, Joan (Torredembarra, 1823-Barcelona, 1901). Periodista i escriptor. Pàg. 520.

MANENT I SEGIMON, Albert (Premià de Dalt, 1930). Escriptor. Autor de la Toponímia de l'Aleixar i el seu terme municipal. Pàg. 522.

MANI I ROIG, Carles (Tarragona, 1866-Barcelona, 1911). Escultor. Pàg. 526.

MANLLEU DE SELMA. Antiga quadra del municipi d'Aiguamúrcia. Pàg. 534.

MANTINO, Jacob (Tortosa, 1490-Roma ?, 1549). Metge i filòsof jueu. Pàg. 547.

MANYÀ I ALCOVERRO, Joan Baptista (Gandesa, 1884-Tortosa, 1976). Teòleg i escriptor. Pàg. 522.

MARÇÀ. Municipi del Priorat. Pàg. 575.

MARCO I URRÚTIA, Santiago (Tarragona, 1885-Barcelona, 1949). Decorador. Pàg. 582.

MARESME DEL PENEDÈS. Antic nom del massís de Garraf fins al Gaià. Pàg. 590.

MARGALEF DE MONTSANT. Municipi del Priorat. Pàg. 591.

MARGARIDA DE PRADES (? 1387/88-Bonrepòs, 1429). Reina de Catalunya-Aragó. Professà com a monja a Vallonzella (1423) i fou nomenada abadessa de Bonrepòs (1428). Pàg. 593.

MARGINET, Pere (Vallclara, ?-Poblet, 1435). Eclesiàstic. Monjo cistercenc. Pàg. 597.

MARIA DE PORTUGAL (s. XIV). Marquesa de Tortosa. Pàg. 603.

MARINA DE TORREDEMBARRA, La. Barri marítim de la vila de Torredembarra. Pàg. 610.

MARISTANY I GIBERT, Eduard (Barcelona, 1855-1941). Enginyer de les obres dels ferrocarrils de Tarragona a Barcelona i França. Pàg. 619.

MARQUÈS I GARCIA, Josep Maria (Tortosa, 1862-Barcelona, 1938). Pintor. Pàg. 624.

MARRACO I XANXAS (Reus, 1814-Barcelona, 1873). Compositor, mestre de capella de la catedral de Barcelona. Pàg. 628.

MARTELL, Pere (? 1181-Benissa, 1244). Ciutadà de Barcelona o de Tarragona, còmit de galeres i expert. Prengué part a la campanya de Mallorca amb Jaume I (1228). Pàg. 640.

MARTELL I DOMENECH, Joan (Reus, 1808-1867). Guerriller. Pàg. 640.

MARTÍ, Josep Antoni (Tortosa, 1719-Montserrat, 1763). Compositor. Pàg. 642.

MARTÍ I ESTADELLA, Marià (Bràfim, 1721-Caracas, 1792). Eclesiàstic. Vicari General de l'arxidiòcesi de Tarragona, bisbe de Puerto Rico (1761) i bisbe de Caracas (1769). Pàg. 646.

MARTÍ I FOLGUERA, Josep (Reus, 1850-Barcelona, 1929). Escriptor. Pàg. 646.

MARTÍ I FRANQUÈS, Antoni de (Altafulla, 1750-Tarragona, 1832). Científic. Pàg. 647.

MARTÍ I MIRALLES, Joan (Santa Bàrbara, 1866-Barcelona, 1949). Juriconsult. Pàg. 648.

MARTÍ I SALVAT, Celesti (Castellvell, 1912). Politic. Pàg. 648.

MARTÍN DÍAZ, Juan (Castrillo de Duero, 1775-Roa, 1825). Guerriller castellà, conegut amb el nom d'El Empecinado. El 1813 entrà en socors de Tarragona i Tortosa. Pàg. 650.

MARTINELL I BRUNET, César (Valls, 1888-Barcelona, 1973). Arquitecte i historiador de l'art. Construí diverses cooperatives del Camp de Tarragona (1919-1925). Pàg. 651.

MARTÍNEZ I ALTÉS, Gabriel (Falset, 1858-Barcelona, 1940). Pintor. Pàg. 654.

MARTÍNEZ I BALDRICH, Robert (Tarragona, 1895-Madrid, 1959). Dibuixant. Pàg. 654.

MARTÍNEZ DE LAGUNILLA, Lope (Aragó ?-Perpinyà, 1567). Eclesiàstic. Participà al concili provincial de Tarragona (1564-66). Pàg. 658.

MARTORELL, Bernat (Sant Celoni s. xiv-Barcelona, 1452). Pintor. Autor del retaule de Sant Miquel Archàngel, a la catedral de Tarragona. Pàg. 662.

MARTORELL I DE LUNA, Francesc (Tortosa, s. xvi-xvii). Historiador. Pàg. 664.

MARTORELL I OLLER, Salvador (La Canonja - Tarragona, 1895-Tarragona, 1968). Escultor. Medalla d'or de l'exposició Arts Déco de Paris (1925) i medalla Julio Antonio de Tarragona (1944-45). Pàg. 664.

MARTORELL I TERRATS, Jeroni (Barcelona 1877-1951). Arquitecte, restaurà el Monestir de Poblet i les Muralles de Montblanc. Pàg. 665.

MARTURI, el. Contrafort del Caro, als ports de Beseit. Pàg. 667.

MAS, Jaume (Tarragona, ?-Vic, 1684). Bisbe de Vic (1674-1684). Pàg. 672.

MAS I BARGALLÓ, Miquel (Reus, 1846-Barcelona, 1923). Músic. Pàg. 672.

MAS, Sinibald de (Torredembarra, 1736-Barcelona, 1806). Mari. Pàg. 672.

MASBARRAT, Caseriu del municipi d'Aiguamúrcia. Pàg. 676.

MASBRÚ. Antiga quadra del municipi de Salamó. Pàg. 676.

MASCALBÓ. Partida i antic terme del municipi de Reus. Pàg. 676.

MASCALBÓ, Baronia de. Títol concedit el 1803 a Manuel de Godpy y Alvarez de Faria. Fou suprimit el 1870. Pàg. 676.

MASCAR. Caseriu del municipi d'Alfara dels Ports. Pàg. 677.

MASCIAS I ODENA, Josep Maria (Reus, 1841-Paris, s. xx). Financer. Pàg. 678.

MAS D'AVALL. Caseriu del municipi de Tortosa. Pàg. 679.

MAS DE BARBERANS. Municipi del Montsià. Pàg. 679.

MAS DE FLIX. Despoblat del municipi de Flix. Pàg. 679.

MAS DE L'ABAT. Antic lloc i terme del municipi de Vila-seca de Solcina. Pàg. 680.

MAS DE L'ALZINET. Caseriu del municipi de Vila-rodona. Pàg. 680.

MAS DEL BISBE. Antic terme del municipi de Cambrils. Pàg. 680.

MAS DE L'OBRA. Antic terme del Municipi de Vilallonga del Camp. Pàg. 680.

MASDEMOQUERA. Poble del municipi de Vandellòs. Pàg. 680.

MAS DE MORETÓ, el. Antic terme del municipi de Tarragona. Pàg. 680.

MAS D'EN BOSC. Veinat del municipi d'Aiguamúrcia. Pàg. 680.

MAS D'EN BOSC. Veinat del municipi de Cambrils. Pàg. 680.

MASDENVERGE. Municipi del Montsià. Pàg. 680.

MASDEVALENTI. Antic lloc del municipi de Vandellòs. Pàg. 681.

MASDOVELLES, Guillem de (L'Arboç, segles XIV-XV). Poeta. Pàg. 681.

MASDOVELLE, Joan Berenguer de (L'Arboç, ?-?, 1476). Poeta. Pàg. 681.

MASERAS I GALTES, Alfons (Sant Jaume dels Domenys, 1884-Tolosa de Llenguadoc, 1939), Escriptor. Pàg. 682.

MASERAS I RIBERA, Agustí Alfons (Falset, 1860-Manila, 1910). Metge. Pàg. 683.

MASERAS I RIBERA, Miquel (Montroig, 1857-?). Metge. Pàg. 683.

MASIA DE SENIER. Caseriu del municipi de Garcia. Pàg. 684.

MASIES, Les. Caseriu i estació balnearia del municipi de l'Espluga de Francolí. Pàg. 684.

MASLLORENÇ. Municipi de l'Alt Camp. Pàg. 685.

MASMOLETS. Poble del municipi de Valls. Pàg. 686.

MASMORAGUES, els. Caseriu del municipi de Catllar de Gaià. Pàg. 686.

MASMUNTER. Quadra i antic terme del municipi de Vilanova d'Escornalbou. Pàg. 686.

MASÓ, La. Municipi del 'Alt Camp. Pàg. 686.

MASOS DE LA SECUITA, els. Caseriu del municipi de la Secuita. Pàg. 689.

MASOS DE VESPELLA, els. Veinat del municipi de Vespella de Gaià. Pàg. 689.

MASPUJOLS. Municipi del Baix Camp. Pàg. 690.

MASRICARD. Barri i antic poble del municipi de la Canonja. Pàg. 691.

MASRIUDOMS. Poble del municipi de Vandellòs. Pàg. 692.

MASROIG, el. Municipi del Priorat. Pàg. 692.

MASSANÉS I DALMAU, Maria Josepa (Tarragona, 1811-Barcelona, 1887). Escriptora. Pàg. 697.

MASSIÀ I VIDIELLA, Josep Maria (Mont-roig, 1815-Lima, 1902). Prelat franciscà, bisbe de Loja (1875). Pàg. 698.

MASSIP, Jaume (La Bisbal de Falset, 1865-Avila, 1953). Missioner. Pàg. 698.

MASSÓ I SIMÓ, Lluís (Reus, 1867-?). Republicà. Pàg. 699.

MATA I FONTANET, Pere (Reus, 1811-1877). Metge i escriptor liberal. Pàg. 704.

MATAMOROS, Josep (Alcanar, s. XIX-1937). Canononge (1908), historiador i poeta. Pàg. 707.

MATA-REDONA. Masia del municipi de Sant Carles de la Ràpita. Pàg. 709.

MATES, Joan (?-Barcelona, 1431). Pintor. Autor del retaule de Sant Jaume de Vallespinosa que és troba al Museo Diocesà de Tarragona. Pàg. 721.

MAURI I SEGURA, Rosa (Reus ?, 1849-Paris, 1923). Ballarina. Pàg. 734.

MEDINA, Gil de (Castella, s. XVI). Escultor. Residí a Sarraí. Pàg. 759.

- MÈDOL, El. Pedrera d'època romana, al municipi de Tarragona. Pàg. 764.
- MELCIOR DE TIVISSA (Tivissa, 1848-Arenys de Mar, 1920). Missioner caputxí. Pàg. 774.
- MELENDRES I RUÉ, Miquel (Girona, 1905-Tarragona, 1974). Escriptor i eclesiàstic. Canonge de la Seu tarragonina (1948). Pàg. 775.
- MENA, Carlota de (Tortosa, 1845-Manresa, 1902). Actriu. Pàg. 786.
- MENAHÈM BEN YA'QOB IBN SARUQ (Tortosa-Còrdova, s. x). Poeta, lexicògraf i gramàtic hebreu. Pàg. 786.
- MERADES. Masia i antic poble del municipi de Godall. Pàg. 811.
- MERCADÉ I QUERALT, Jaume (Valls, 1887-Barcelona, 1967). Pintor i orfebre. Pàg. 814.
- MERCEDARI/ÀRIA. Membre de l'Ordre de la Mercè, fundada el 1218 per Pere Nolasc. Pàg. 820.
- 1230 expansió a Tortosa, 1249 a Montblanc i el s. xiv a Tarragona i Santa Coloma de Queralt.
- MEROLA, Miquel (Balaguer, 1578-Poblet, 1661). Monjo cistercenc i primer abat quadriennal de Poblet (1623-27). Pàg. 830.

R.R.

4. JAIME SOBREQUÉS CALLICÓ. *Catálogo de la Cancillería de Enrique IV de Castilla. Señor del Principado de Cataluña (Lugartenencia de Juan de Beaumont, 1462-1464)*. Barcelona. Consejo Superior de Investigaciones Científicas. Institución Milá y Fontanals. Departamento de Estudios Medievales. «Anuario de Estudios Medievales», anejo 7, 1975. XVI+508 pàgs.

Publica la regesta de 2338 documents (11-XI-1462 a 14-I-1464) conservats a la sèrie «intrusos» de l'Arxiu de la Corona d'Aragó i expeditos pels lloctinents d'Enric IV de Castella, com a príncep de Catalunya la majoria ho foren per Joan de Beaumont. No podem assenyalar tots els documents d'interès per a la història de Tarragona i les seves contrades però suggerim de consultar aquest llibre a qualsevol investigador que pensi estudiar aquest període de la Guerra Civil Catalana del segle xv i així poder aconseguir una copiosa quantitat de notícies històriques aportades en aquest catàleg. Un índex topo-onomàstic facilita la consulta d'aquest llibre.

J.F.C.

5. F. JAVIER RICOMÀ VENDRELL. *Archidiócesis de Tarragona. Un siglo en defensa del Patrimonio Artístico y Documental*. Suplement de «Butlletí Oficial de l'Arquebisbat», (Tarragona), 3, 1976. 40 pàgs.

Colección de cartas pastorales, circulares y avisos de los arzobispos, que rigieron la sede tarraconense desde 1865 hasta 1976, referentes a la defensa del Patrimonio Artístico y Documental de la Archidiócesis de Tarragona.

El autor ha reunido la presente colección a base de los textos aparecidos en el Boletín Oficial Eclesiástico del Arzobispado de Tarragona.

Son un total de 32 documentos precedidos de una breve introducción.

R.M.

6. F. JAVIER RICOMÀ. *Una carta inédita de Mn. Jacinto Verdaguer*. «Diario Español». Tarragona, 19 de agosto de 1975.

Transcripción y reproducción gráfica de una carta del gran poeta dirigida el 15 de junio de 1895 al arzobispo de Tarragona, D. Tomás Costa y Fornera.

R.R.

7. JOSEP IGLÉSIES FORT. *Els inicis dels estudis sobre prehistòria de Salvador Vilaseca*. «Reus», Boletín de información Municipal núm. 2, Reus, abril-juny 1975, 3 p.s.n.

Breu referència a les primeres investigacions de l'illustre arqueòleg, amb valor anecdòtic.

P.A.

8. JOSEP IGLÉSIES FORT. *Bibliografia de Salvador Vilaseca*. «Revista del Centre de Lectura», núm. 281. Reus, abril 1976. Pàgs. 1834-1846.

Recull força exhaustiu de les publicacions i articles de Vilaseca precedida per un breu biografia.

P.A.

9. GIUSEPPE MELONI. *Genova e Aragona all'epoca di Pietro il Ceremonioso I (1336-1354) i II (1355-1360)*. Padova, Cedam - Casa Editrice Dott. Antonio Milani. - Pubblicazioni dell'Istituto di Storia Medioevale e Moderna dell'Università degli Studi di Cagliari, 16 i 22. - 1971 i 1976. VI + 215 pàgs. i 227 pàgs.

Creiem que un dels moments més conflictius de la història catalana fou el de les violentes topades bèl·liques entre la Confederació catalano-aragonesa i la ciutat de Gènova, al llarg del regnat del rei Pere el Cerimoniós, en part conseqüència lògica de la conquesta catalana de l'illa de Sardenya (1324) i de l'estat de continuada rebel·lió en que van situar-se els sards enfront dels catalans. Aquesta problemàtica es va entrelaçar amb la pesta de l'any 1348 i les seves repercussions demogràfiques i econòmiques. Tot aquest discutible període ha estat extensament estudiat per aquest jove historiador sard, el quad ha redactat la seva obra després d'una acurada investigació a l'Arxiu de la Corona d'Aragó, completada per un ampli coneixement de l'Archivio di Stato di Genova; en

l'apèndix aporta regesta de 57 documents (1354-1360) del primer d'aquests dos arxius.

Aquest llibre té poques referències de la ciutat de Tarragona i terres de les seves contrades, però l'interès que aporta a la temàtica estudiada del professor Meloni pot donar lloc a obligades consultes de l'historiador que treballi en aquests primers i centrals anys del regnat de Pere el Cerimoniós. Amb tot, l'obra està mancada d'informació de les fonts documentals i d'una llista de la bibliografia consultada, així com d'un índex toponomàstic que permeti una més àgil consulta per part dels estudiosos que tinguin necessitat de fer-ho.

J.F.C.

10. JORDI MORANT I CLANXET. *Recuerdo del sitio de Tarragona en 1462*. «Diario Español». Tarragona, 23 de septiembre de 1975.

Visió del setge de Tarragona de l'any 1462 en base de la bibliografia sobre el tema.

S.-J.R.

11. ANTONI CARNER I BORRÀS. *Les tropes suïsses a Catalunya durant la guerra «de la Independència»*. Episodi de la Història, vol. n.º 209. Rafael Dalmau, Editor. Barcelona, 1976.

Aquest opuscle també s'hagués pogut titular *El regiment suís de Wimpffen durant la guerra «de la Independència»* puix que està dedicat a estudiar la interacció d'aquesta unitat d'exercit en aquella època, de guarnició, a Tarragona i altres indrets de Catalunya, en el conflicte contra els *napoleònides*.

L'autor, per escriure'l, s'ha servit del manuscrit trobat en una masia de Juneda per Pere Lloret i Ordeix, antic president de la diputació de Tarragona i alcalde de la mateixa ciutat de l'abril de 1931 a l'octubre de 1934 i febrer i març de 1936, titolat «Recopilación de documentos y copias que ha hecho Don V. José Krutter y Grozt, Capitán del extinguido Regimiento de Wimpffen 1.º de Suizos», del qual, abans d'ell, ja se n'havien servit el mateix Pere Lloret, per a redactar la comunicació «Les tropes suïsses en la batalla del Bric» —1957—, la qual adreça a la Societat Catalana d'Estudis Històrics, i Josep M. Recasens i Comes en el seu llibre «La Revolución y Guerra de la Independencia en la Ciudad de Tarragona» —1965—; però, i a despit que aquests dos treballs ja havien servit per posar en relleu l'actuació de les tropes suïsses durant la guerra del Francès, mancava una síntesi de conjunt, completada amb la consideració de les vicissituds del Regiment durant les èpoques constitucional i absolutista, que és precisament el que avui ens dona Carner i Borràs en aquesta monografia.

S.-J.R.

12. ROBERT VALLVERDÚ. *La Milicia Nacional de Reus (1833-1835) I: Orígens.* «Revista del Centre de Lectura», núm. 288-289. Reus, novembre-desembre 1976. Pàgs. 1904-1906.

Primera part d'un treball on la visió local rep un enquadrament estatal. Millor elaborada la part general que la local. Primera aportació a un període totalment verge de la nostra història.

P.A.

13. IGNACIO LEÓN. *Sobre el anarquista Paulino Pallas.* «Historia y Vida», n.º 106, Barcelona, enero 1977. Pàgs. 7-8.

Datos sobre Paulino Pallas, nacido en Cambrils y autor de un atentado al general Martínez Campos en Barcelona en 1893. Dicho artículo es una respuesta a la sección Consultorio.

R.M.

14. PEDRO YANIZ. *El 19 de julio de los carlistas catalanes.* «Historia y Vida», n.º 105. Barcelona, diciembre de 1976. Pàgs. 61-70. 9 fotografias.

Abundantes noticias sobre la personalidad de Tomás Caylá, jefe del carlismo en Cataluña.

En el n.º 107 de la misma revista, correspondiente a febrero de 1977, en la Sección «Correo del Lector», se hace una rectificación a dicho artículo por Sixto Puñet Masip.

R.M.

15. ESTANISLAU TORRES. *La Batalla de l'Ebre.* Barcelona, Editorial Nova Terra, 1975. 3.ª edició. 256 pàgs.

Obra de divulgació sobre un dels períodes més decisius de la guerra civil espanyola. El treball queda bastant mancat doncs hi trobem a faltar, a part d'una introducció, un índex més acurat, més orientacions bibliogràfiques bàsiques per tal que el lector pugui valorar les diferents aportacions.

R.M.

16. ARTEMIO MORTERA PÉREZ. *El espionaje en la batalla del Ebro.* «Historia y Vida», n.º 103, Barcelona, octubre 1976. Pág. 68.

Algunas notas, aparecidas en la sección Correo del Lector, en torno al funcionamiento de los servicios secretos, información que se valora por el silencio casi total sobre el tema.

R.M.

17. JOSÉ PAÛL DE LA RIVA. *Una interpretación de la batalla del Ebro*. «Historia y Vida», n.º 103. Barcelona, octubre 1976. Págs. 63-64.

Anotaciones, aparecidas en el Correo del Lector, en torno al artículo de Luis Romero *Interrogantes en la batalla del Ebro*, del n.º 100 de la misma revista.

R.M.

18. LUIS ROMERO. *Interrogantes en la batalla del Ebro*. «Historia y Vida», n.º 100. Barcelona, julio 1976. Págs. 117-129. 13 fotografías.

Interesante artículo del especialista Luis Romero tratando de dilucidar algunas preguntas que surgen al confrontar diversas notas bibliográficas sobre el paso del Ebro por varios puntos, entre Mequinenza y Tortosa, por parte de las tropas republicanas. En esta línea resultan de gran valía las precisiones de Kindelán y Tañueña, si bien termina el autor señalando el inexplicable vacío existente sobre los servicios de espionaje y contraespionaje; información de gran utilidad para el estudio global de la batalla del Ebro.

R.M.

19. *Poblet, semblanza biográfica*. «Historia y Vida», n.º 95. Barcelona, febrero 1976. Págs. 78-79. 2 fotografías.

Bosquejo rápido de la vida del monasterio, sus circunstancias y sus hombres, desde su fundación —1153— hasta la actualidad.

R.M.

20. PETER LINEHAN. *La Iglesia española y el Papado en el s. XIII*. Universidad Pontificia (Biblioteca Salamanticensis, V, Estudios, 4). Salamanca 1975. LVI+319 p., 1 mapa (24×16).

Traducción española revisada por el autor, de esta obra inglesa de 1971, que estudia principalmente el resultado de la reforma en la etapa subsiguiente al IV Concilio de Letrán en España y que lleva a averiguar la infraestructura de la reconquista. Contiene abundantísima información inédita procedente principalmente de los archivos catedralicios. Interesa, sobre todo para nosotros, la investigación sobre el tratado de la Iglesia Tarraconense durante los pontificados de Pedro de Albalat (1238-1251) y Benito de Rocaberti (1251-1268).

S.-J.R.

21. EUFEMIA FORT I COGUL. *Un gran vila-secà del segle XIII: Fra Boronat, abat de Santes Creus*. Agrupació Cultural de Vila-seca - Salou. «Monografies Vila-seca - Salou», 4. Vila-seca - Salou, 1975. 101 pàgs. amb 8 làms.

Biografia d'aquest abat del monestir de Santes Creus (1290-1308), natural de Vilaseca de Solcina, en la qual l'autor remarca els trets més sobresortints de la seva preocupació per a fer assolir un lloc destacat al monestir, cosa que va aconseguir mitjançant unes adequades relacions amb el rei Jaume II, el qual estarà vinculat al moment de més brillantor del monestir de les ribes del Gaià. Utilitza documentació inèdita procedent de l'Arxiu de la Corona d'Aragó de Barcelona i del Archivo Histórico Nacional de Madrid.

J.F.C.

22. AGUSTÍ ALTISENT. *Tres abades de Poblet*. «Historia y Vida», n.º 95. Barcelona, febrero 1976. Pàgs. 70-77. 8 fotografias y 1 grabado.

Historia de Poblet a través del gobierno abacial de Copons, Agulló y Conill en uno de sus momentos de mayor esplendor en la Baja Edad Media.

R.M.

23. F. JAVIER RICOMÁ VENDRELL. *Sinodos diocesanos tarraconenses en los s. XVI y XVII*. «Butlletí Oficial de l'Arquebisbat» (Tarragona) 7, 1976. Pàgs. 29-34.

Estudio sobre los sinodos celebrados en la archidiócesis de Tarragona, después del Concilio de Trento. Concretamente se trata del sínodo diocesano del año 1566, presidido por el arzobispo Fernando de Loaces (1560-1567). Indica el autor que este trabajo continuará en números sucesivos de dicho Butlletí.

S.-J.R.

24. JORDI MORANT I CLANXET. *Los Padres Carmelitas y el antiguo convento de San Lorenzo de Tarragona*. «Diario Español». Tarragona, 28 de marzo de 1975.

Noticias sobre el antiguo convento de los padres carmelitas situado en la parte alta de la ciudad, cuyo edificio desapareció después de 1939.

S.-J.R.

25. JORDI MORANT I CLANXET. *Cobles i Goigs a Sant Magí*. «Diario Español». Tarragona, 15 de agosto de 1976. Extra Fiestas de S. Magín y Sta. Tecla.

Notas sobre unos gozos dedicados al santo en el año 1558.

S.R.

26. SALVADOR ROVIRA I GÓMEZ. *Els delmes dels partícpis laics de l'arquebisbat de Tarragona al segon quart del segle XIX*. «Butlletí Oficial de l'Arquebisbat» (Tarragona) 8-9, 1976. Págs. 26-30.

Visió de conjunt sobre quins eren els partícpis laics en el delme que es recaptava a l'arquebisbat tarragoní al segon quart del segle XIX.

F.J.R.

27. JAUME AGUADÉ SORDÉ. *Joan Raï i Segú i la construcció de l'Església Nova*. «Joc vell i voltes». Vilabella, gener 1975, any VI, n.º 31 (L'article comença al n.º 28 —juliol 1974— i continua als n.ºs 29, 30 y 31).

Notas sobre la construcció de la Iglesia parroquial durante la segunda mitad del siglo pasado.

F.J.R.

28. ROMÀ COMAMALA. *La fundació del Convent de Vilabella*. «Joc vell i voltes». Vilabella, maig 1975. Any VI, n.º 33, pàg. 7 i juliol 1975 Any VI, n.º 34, pàg. 6.

Transcribe del libro «Crònica de la Congregació de les Germanes Dominiques Terciaries de l'Anunciata» vol. I, pàg. 458, la crònica de la fundació del convento de las Dominicas en Vilabella a finales del s. XIX. No indica el autor ni el lugar ni el año en que fue impreso tal libro.

F.J.R.

29. ARXIU VIDAL I BARRAQUER. *Església i Estat durant la Segona República Espanyola. 1931-1936*. 2. vol. Edició a cura de M. Batllori i V. M. Arbeloa. Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1975. 774 pàgs.

En 1971 aparecia el tomo I del archivo Vidal y Barraquer. Comenzaba así la publicación de los documentos del eclesiástico más importante, en jerarquía y prestigio moral, de la primera mitad del siglo XX en Cataluña.

Con este nuevo volumen se ofrece a los lectores interesados en la historia de la España de los años treinta, nuevos materiales que les permitirán conocer cómo en los ambientes eclesiásticos y civiles de la nación se juzgaba, comentaba, defendía o atacaba los hechos de la vida cotidiana de un pueblo que no acababa de encontrar los caminos de una convivencia respetuosa.

Entre los temas de mayor interés destacamos los informes sobre la situación del país, que Vidal y Barraquer enviaba a la Santa Sede con puntualidad, las entrevistas de Luis Carreras y Antonio Vilaplana con la Secretaria de Estado y la expulsión de la Compañía de Jesús.

La edición está a cargo del P. Batllori, S.I., y de Víctor M. Arbeloa, ambos suficientemente conocidos en los ambientes estudiosos de Europa, por el conocimiento que tienen sobre la problemática religiosa y civil de la España contemporánea.

F.J.R.

30. JOSEP M.ª TOTOSAUS, *L'Església de la postguerra*. «Serra d'Or», Publicacions de l'Abadía de Montserrat, 1975. Pàgs. 141-146.

Como indica el propio autor, el artículo «representa un atapeït intent d'ordenació, sintetització i interpretació de la vida de l'Església entre nosaltres, d'una època especialment silenciosa. L'autor és conscient del seu caràter fragmentari i excessivament barceloní».

Según nuestro punto de vista, se interpreta con un criterio excesivamente subjetivo, la difícil situación en la que, en contra de su voluntad, quedó situada la Iglesia en Cataluña, a partir de 1939. Creemos que no bastan las colecciones de boletines eclesiásticos para tener idea de lo sucedido, cosa que Totosaus reconoce al afirmar el carácter fragmentario de su trabajo que además se centra en Barcelona.

El mérito principal, a nuestro entender, del presente artículo consiste en despertar el interés de los estudiosos sobre la historia contemporánea de la Iglesia en España.

F.J.R.

31. A. TOVAR y J. M. BLÁZQUEZ. *Historia de la Hispania Romana*. Madrid, El Libro de Bolsillo - Alianza Editorial, 1975. 383 págs.

Estudio de la dominación y romanización de España, desde su conquista (s. III a. C.) hasta el momento de las invasiones germanas en el Bajo Imperio (s. IV d. C.), basado principalmente en las fuentes clásicas. Dicha publicación se divide en cuatro partes: Conquista, romanización, religiones paganas y cristianismo, y economía y sociedad, lográndose en cada una de ellas un estudio detallado de las provincias romanas de la Península Ibérica.

R.R.

32. EMMA LIAÑO MARTÍNEZ. *Contribución al estudio del gótico en Tarragona*. Instituto de Estudios Tarraconenses «Ramón Berenguer IV». Tarragona, Imp. Suñer y Cia., 1976. 236 págs.

El Instituto «Ramón Berenguer IV» nos ofrece la edición de una nueva obra sobre temas tarraconenses, que viene a sumarse muy positivamente a la labor cultural desarrollada en sus últimos y fecundos años de actividad. La obra en cuestión, de la que es autora la profesora de Historia del Arte de la Delegación

Universitaria de Tarragona, Dña. Emma Liaño, representa sin duda alguna una interesante aportación al conocimiento de la arquitectura gótica de la provincia. De entrada sin embargo, debemos decir, con lo cual quedan disculpadas de antemano algunas imprecisiones vertidas por la autora, que la profesora Liaño no pretende realidar un estudio exhaustivo del tema apuntado, sino que tal como indica en la introducción y como se desprende del título mismo del trabajo —«contribución»— es una primera aproximación al estudio de las iglesias con techumbre de madera, y limitado además a dos áreas geográficas muy definidas: La Selva del Camp y la Conca de Barberá, a la que dedica la mayor parte de su estudio y en especial a la villa de Montblanc.

Metodológicamente la obra de la profesora Liaño resulta muy correcta: de cada conjunto arquitectónico ofrece una breve síntesis histórica introductoria, desglosando a continuación los diversos elementos estructurales y formales que la caracterizan; asimismo ofrece de cada uno abundante documentación gráfica (plantas, alzados, secciones totales y de detalles, etc.) y fotográfica. Es de destacar, por su interés y minuciosidad, la descripción y el profundo análisis de los artesonados de Pared Delgada, y de las iglesias de Sant Miquel y Sant Francesc, de Montblanc.

El estudio de la profesora Liaño, por otra parte, adolece de unos planteamientos excesivamente restrictivos al calificar de excepcional y de local el sistema de solucionar las cubiertas de las iglesias de referencia, mediante techumbres de madera, en sustitución de las bóvedas. El hecho, en todo caso, no creemos pueda ser determinado por unas especiales circunstancias socio-económicas tal como apunta la autora, de las referidas áreas, tal vez que las mismas, precisamente en este periodo —segunda mitad del siglo XIII y principios del XIV— gozan de una favorable coyuntura económica, sino más bien deben situarse, a nuestro entender, dentro de la corriente arquitectónica peculiar y común, característica de las tierras occitanas y catalanas, en el momento de la aparición de las órdenes mendicantes. De otro lado, ¿cómo se explicarían que tales soluciones aparezcan paralelamente en las iglesias de Mirapoix (Foix), en la Mercè de Vic, Sant Joan de Jerusalem de Vilafranca del Penedés, y Sant Feliu de de Xàtiva, tan solo para citar algunos ejemplos estrictamente religiosos? Asimismo los dormitorios monásticos de Poblet y Santes Creus no sólo tienen relación con la mencionada corriente sino que forman parte del mismo fenómeno, al igual que otros abundantes ejemplos de arquitectura civil, en que culminó esta modalidad de las techumbres de madera (Salón del Tinell y Atarazanas de Barcelona, entre otras).

J.F.C. i J.M.ªS.

33. JOSEP VIVES i GATELL. *Un Vilabellenc del segle XIV*. «Joc vell i voltes». Vilabella, març 1975, any VI, n.º 32, pàg. 6.

Traducción al catalán de un documento latino del año 1360, del Archivo de Protocolos de Barcelona. Venta hecha por Joan de Sala, clérigo de Barcelona a Berenguer Pellicer de Vilabella, de un libro titulado «Codex».

F.J.R.

34. JOSÉ MRTÍ MAYOR, O.F.M. *La biblioteca y archivo del monasterio de Escornalbou*. Archivo Ibero-Americano, t. XXXVI, Madrid 1976, n.º 142-143. Págs. 341-373.

Primer artículo de una serie dedicada al estudio de las bibliotecas y archivos de los franciscanos en Cataluña. Los dos inventarios que se publican corresponden a la época en que el monasterio de Escornalbou fue habitado por los Franciscanos Recoletos (1580-1686). El primero fue redactado antes de 1584 y según el autor, gran parte de los libros pertenecía a la biblioteca de los primitivos habitantes del monasterio, los Canónigos de S. Agustín. El segundo inventario corresponde al año 1686 en que los franciscanos recoletos traspasaron el monasterio a los observantes. Da algunas noticias sobre la pérdida y adquisición de libros del monasterio de Escornalbou durante estos cien años.

F.J.R.

35. E. VALLÉS. *Història Gràfica de la Catalunya Contemporània*. Vol. II. De la Solidaritat Catalana a la Mancomunidad. Barcelona, Edicions, 62, Barcelona 1975.

Recull de les fotografies pertenyents a Tarragona i comarques.

- Platja del Serrallo de Tarragona, 1916 (pàg. 27).
- Plaça dels Estudis, anomenada després «plaça de l'Hospital», de Tortosa, durant les festes de la Cinta del 1908 (pàg. 59).
- Edifici de l'Estació Enològica de Reus, inaugurat el 27 de novembre de 1910 (pàg. 132).
- La collita d'avellanes a Alforja (pàg. 132).
- Comporta al Canal de la Dreta de l'Ebre a l'assut de Xerta (pàg. 136).
- La barca de Móra d'Ebre l'any 1915 (pàg. 160).
- Un llagut passant l'assut de Xerta (pàg. 161).
- Els ponts de Tortosa i les cases de la riba esquerra del riu (pàg. 161).
- La varadura del vapor de rodes «Anita» i el vapor fondejat en el riu, davant el mercat de Tortosa, el desembre del 1915 (pàg. 161).
- Fotografies del pont de Móra d'Ebre en construcció, publicades l'octubre de 1915 (pàg. 163).
- Ciclisme. Els germans Duran campions de fons i velocitat de Tortosa. Fotografia publicada a «El Sport» el 6 de novembre de 1911 (pàg. 253).
- Festa de la Mare de Déu de Mig-Cami a Tortosa (pàg. 271).
- La comunió dels presos —a la presó de Tarragona— en una fotografia publicada el maig de 1914 (pàg. 273).
- Francesc Gimeno i Arasa (1858-1928), pintor tortosí (pàg. 338).
- Grup de la Brigada de la Creu Roja de Reus. Fotografia de l'hivern de 1909-1910 (pàg. 357).
- Interior del Museo d'Ilercavònia, fundat a Tortosa per Joan Abril i Guanyabens (pàg. 367).

R.M.

36. E. VALLÉS. *Història Gràfica de la Catalunya Contemporània*. Vol. III. De l'Assemblea de Parlamentaris al 14 d'abril de 1932. Barcelona, Edicions 62, 1976.

Com ja ens tenia acostumats en les dues publicacions anteriors¹, Edmon Vallés en aquest darrer volum no ha escatimat esforços de recerca i classificació en diferents arxius i colleccions particulars i més quan aquesta aportació gràfica va sempre acompanyada de textos que si bé ens donen nombroses notícies històriques perfectament documentades també ens posen a l'abast uns postulats interpretatius dels fets.

L'interès d'aquesta obra és doncs doble: el recull de documents gràfics i llur presentació si bé hem de dir que una gran part de fotografies són de Barcelona ciutat.

Donada la gran quantitat de material i per tal de facilitar al lector la consulta anotem la referència de les pertanyents a Tarragona i comarques.

- Le terrassa d'un cafè a Valls (pàg. 30).
- Portal de la vila d'Alcover (pàg. 30).
- Barquer d'Amposta (pàg. 31).
- Dones de Xerta anant a buscar aigua al riu (pàg. 32).
- El cotxe de línia de Sant Carles-Amposta-Tortosa en la segona dècada del segle (pàg. 33).
- La nevada del 1917 a Tarragona (pàg. 68).
- El raval de Robuster a Reus amb el carrilet de Salou (pàg. 69).
- La Boca de la Mina que fou durant tot el primer terç del segle xx el lloc preferit pels reusencs per a fer-hi berenades (pàg. 69).
- Les muralles i la falsabrega vora el baluard de Santa Bàrbara, a Tarragona. Foto del 1916 o 1917 (pàg. 69).
- La Creu Coberta de Gandesa (pàg. 72).
- Barraques del delta de l'Ebre (pàg. 73).
- Conreu de l'arròs al delta de l'Ebre (pàg. 160).
- Collita d'olives i neteja del fruit a Cambrils, fotografies fetes entre 1924 i 1934 (pàg. 161).
- Llagut prop de Xerta (pàg. 181).
- Els gegants de Valls a la Plaça Major, 1925 (pàg. 217).
- El trofeu Armangué que es va córrer l'any 1922 sobre Tarragona-La Secuita-Vallmoll (pàg. 245).
- 18 de març de 1923. La imatge de la Mare de Déu de l'Aldea és portada a Tortosa per impetrar la pluja (pàg. 267).
- Francesc Vidal i Barraquer sortint de la catedral de Tarragona, l'abril de 1930 (pàg. 268).
- El cardenal Vidal i l'abat Marcet en els anys de la Dictadura (pàg. 268).
- Institut Pere Mata de Reus acabat el 1919 (pàg. 344).
- Façana del Centre de Lectura de Reus (pàg. 347).

R.M.

1. Vol. I. «De l'Exposició Universal a Solidaritat Catalana» (1888-1907). Vol. II. «De Solidaritat Catalana a la Mancomunitat» (1908-1916).

37. JOSÉ M.ª INFIESTA MONTERDE. *Un siglo de escultura catalana*. Barcelona, Ediciones Aura, 1975. 430 págs.

Estudi de part dels escultors figuratius de Catalunya dels darrers cent anys a través de la compilació de crítiques periodístiques, material gràfic i preguntes sobre opinions subjectives d'art als artistes encara vius.

Aquest llibre està dividit en quatre parts: modernisme, naturalisme, mediterranisme i actualitat, en les quals s'hi troben alguns artistes de la província de Tarragona com: Agustín Querol, Julio Antonio, Inocencio Soriano, Joan Rebull i José Cañas.

R.R.

38. PERE ANGUERA. *Bibliografía catalana reusenca*. Òmnium Cultural. Reus, obradors d'Artur Rabassa, 1975.

Primer recull de bibliografia catalana impresa a Reus o escrita per autors fills de Reus del segle XVI als nostres dies que, tot i no ésser exhaustiu, té el valor de ser la primera aproximació al coneixement de la bibliografia catalana reusenca.

S.-J.R.

39. ROSA CABRÉ. *Lo Somatent*. «Avui». Barcelona, 23 de maig de 1976. Pàg. 24.

Divulgació periodística del diari que segons Gras i Elías va ser el «més important i batallador de tots els que, escrits en català, han vist la llum pública a Reus».

S.-J.R.

40. PERE ANGUERA. *Reus*. «Avui». Barcelona, 3 d'octubre de 1976. Pàg. 16.

Exposició divulgadora del diari «Reus» amb distinció dels homes que el redactaven.

S.-J.R.

41. PERE ANGUERA. *Les Circumstàncies*. «Avui». Barcelona, 21 de novembre de 1976. Pàg. 24.

Aportació al coneixement de la premsa catalana del Reus anterior a l'any 1939.

S.-J.R.

42. J. ABELLÓ. *Diari de Tarragona*. «Avui». Barcelona, 25/26 de desembre de 1977. Pàg. 22.

Resum de la vida de la publicació periòdica de més prestigi entre les que sortiren a la Tarragona dels anys trenta. Cal completar-lo amb *Aclariments a l'article «Diari de Tarragona»* de Josep Virgili i Sanromà.

S.-J.R.

43. J. VIRGILI I SANROMÀ. *Aclariments a l'article «Diari de Tarragona»*. «Avui». Barcelona, 9 de gener de 1977. Pàg. 20.

Interessant conjunt de puntualitzacions a l'article «*Diari de Tarragona*» de J. Abelló.

S.-J.R.

44. JOAN-F. CABESTANY FORT. *Jaume I (1208-1276). Esbós d'una biografia*. Barcelona, Ajuntament de Barcelona, Col·lecció «A. Duran i Sanpere», 2, 1976. 60 pàgs, amb il·lustracions.

Biografia de divulgació, editada amb motiu del setè centenari de la mort del rei Conqueridor, en aquest esbós és destacada la seva activitat com a guerrer, conquistador i organitzador dels reialmes, els quals van formar la Confederació catalano-aragonesa, on a més s'ha dedicat un capítol a posar en relleu l'aportació de Jaume I al desplegament econòmic i polític de la ciutat de Barcelona.

F.J.R.

45. M. COLL I ALENTORN, y otros. *Jaume I, el Conqueridor (1276-1976)*. Fundació Carulla-Font. Barcelona, 1976. 112 pàgs.

Como cada año, el Sr. Carulla i Canals envía a sus amigos una felicitación navideña que, en éste, celebrándose el VII Centenario de la muerte del rey Jaume I, de feliz recordatorio para los países de lengua catalana, nos ofrece una serie de artículos de distintas personalidades de las letras y de la historia, para festejar el doble acontecimiento.

Nada de nuevo nos brinda el libro como trabajo histórico y literario, lo más destacable es el grupo de colaboradores que han realizado los artículos en cuestión: Miquel Coll i Alentor, *Geni i figura de Jaume I*; Manuel Sanchis Guarner, *Jaume I, configurador del domini lingüístic català*; Agustí Durán i Sanpere, *Els nadals de Jaume I*; Francesc de B. Moll, *La llengua com a vincle d'unió entre els països catalans*; Josep M. Ainaud de Lasarte, *Cronologia del rei Jaume I*; Martí de Riquer, *L'escriptor Jaume I*.

Hay que alabar la gran profusión de fotografías, grabados y mapas en blanco y negro, y color con que se ilustra la presente obra.

En cuanto a las referencias que pueda hacer con respecto a la ciudad y provincia de Tarragona, de interés para los estudiosos tarraconenses, en cuanto a aspectos históricos se refiere, carecen de todo interés. Sólo encontramos unas breves y escuetas referencias en el artículo de Sanchis Guarner, que no excede de dos líneas, más un grabado del ágape de Pere Martell. Otra breve mención, la encontramos en la cronología de Jaume I (3 líneas).

J.P.

46. SALVADOR-JOAN ROVIRA I GÓMEZ. *El reusenc Francesc de Montserrat i Vives, primer marquès de Tamarit*. «Reus», núm. 1207. Reus, 31 d'abril 1975. Pàg. 8.

Sintesi biogràfica del personatge amb referències sobre el seu poder econòmic i la filiació política.

P.A.

47. SALVADOR ROVIRA I GÓMEZ. *Guillermo Oliver y Salvá, regidor de Tarragona*. «Diario Español». Tarragona, 26 de septiembre de 1975.

L'article que dedica al mallorquí Guillem Oliver, regidor constitucional de Tarragona l'any 1823, és un resum de les seves actuacions seguint els acords municipals. Ens presenta un personatge d'idees liberals, preocupat pels interessos de la ciutat on s'havia establert com a comerciant. Ens diu d'ell que «a pesar de su liberalismo militante, nunca dejó de ser un hombre práctico, de visión certera y nada fanático...». Rovira ens el descriu com un liberal, que podríem denominar moderat, coneixedor de la situació sòcio-econòmico-política del moment, que buscà solucions a tots els problemes tarraconins.

A través dels seus articles Rovira, se'ns presenta com un home estudiós, pulcre i enamorat de la nostra història. Potser la descripció massa local fa que perdi importància un fet històric tan transcendent com l'època del Trienni en què es posaven a la pràctica unes noves lleis, decretades per les Corts de Cadis, que intentaven acabar amb les estructures de l'antic Règim.

M.^aA.F.

48. SALVADOR ROVIRA I GÓMEZ. *Aproximació al coneixement d'en Joaquim Gatell i Folch (El «Caid Ismail»)*. Grup de Recerques l'Altafulla de la Reial Societat Societat Arqueològica Tarraconense. Tarragona, Imp. Sugrañes y Cia., 1976. 48 pàgs.

Avance de un estudio sobre la figura de Joaquim Gatell i Folch, cuando se celebra el ciento cincuenta aniversario de su nacimiento, en Altafulla. Su entronque familiar y los trazos de las circunstancias, que desembocarán en su afán viajero, se presentan en una síntesis, cuyo contenido se amplía, al referirse a la

llegada a Marruecos, del futuro «Caid Ismail»; nombre que llevará el altafulense, cuando entre al servicio del Sultán.

La personalidad de Gatell, aparece suficiente en estas apretadas páginas, de aprovechado contenido. La insistente individualidad del explorador, surge, casi ignorada por la política oficial de Madrid, y los esfuerzos de Gatell, se pierden en el reiterado polo de atracción de un todavía indigerible Magreb. Al margen de los conceptos de colonia y descolonización, y dentro de un tiempo que ya es historia, los planes de Joaquim Gatell, son bien expuestos por el autor, como la obra solitaria de un hombre que busca nuevas proyecciones. La labor viajera de Gatell, en esencia, se lleva a efecto en una década —los años sesenta del siglo XIX—, paralela a la política inglesa de penetración en zonas africanas, vírgenes de influencias, cuando el Imperio británico movía a sus exploradores desde el Indico, utilizando la proximidad continental de Zanzibar.

Un resumen de los escritos de Gatell, y el marco socio-económico de la villa de Altafulla al salir de la crisis de la «guerra del francés», permiten situar a S. Rovira, los límites de su trabajo. Se acompaña un mapa de Marruecos y tres bellas ilustraciones.

L.N.

49. SALVADOR ROVIRA I GÓMEZ. *Joaquim Gatell i Folch, el legendario Caid Ismail*. «Diario Español». Tarragona, 21 de diciembre de 1975.

Resum periodístic del llibre «Aproximació al coneixement d'en Joaquim Gatell i Folch», Mireu ressenya n.º 48.

50. RAMÓN BOLEDA. *Los ascendientes del general Prim*. «Historia y Vida» n.º 104. Barcelona, noviembre 1976, págs. 44-47. 5 fotografías y 1 grabado.

Estudio del linaje de Prim, que no era reusense sino de Verdú, y muy vinculado a la Universidad de Cervera.

R.M.

51. JOSEP MARIA POBLET. *Prim: militar, diplomàtic, polític, conspirador, home de govern*. Barcelona. Editorial Pòrtic, col·lecció Nàrtex, 1975. 745 pàgs.

Aquest llibre ens presenta, com ja ho diu el títol de l'obra, un estudi bastant extens sobre la personalitat del General Prim, treballant sobretot en aspectes, com el diplomàtic, que fins el moment no eren massa coneguts.

R.R.

52. CÈSAR MARTINELL. *Prim en la intimitat, unas cartas inéditas*. «Historia y Vida», n.º 104. Barcelona, novembre 1976, pàgs. 48-52. 3 grabados y una fotografia.

Epistolario de Prim, inédito, con el abuelo del pintor Galofré Oller, Esteban Galofré Fàbregas, en las que se evocan curiosos detalles de su vida.

R.M.

53. CÈSAR MARTINELL I BRUNET. *L'arquitecte Gaudí*. Resum biogràfic escrit per a l'acte de la col·locació del seu retrat a la Galeria de Catalans Il·lustres per ..., director del Centre d'Estudis Gaudinistes. Barcelona, Ajuntament de Barcelona, Col·lecció «A. Duran i Sanpere», 1, 1976. 49 pàgs amb il·lustracions.

Reedició d'aquest resum biogràfic (1852-1926), redactat com a discurs, pronunciat amb motiu d'aquest esdeveniment que va tenir lloc l'any 1970. L'autor posa en evidència l'evolució de la personalitat i pensament de Gaudí, i la seva possible influència en la creació de l'obra arquitectònica, assenyalant els trets més destacats de cadascun dels moments existents en el seu gust artístic.

J.F.C.

54. EUFEMIÀ FORT I COGUL. *Gaudí i la restauració de Poblet*. Episodi de la Història, vol. 208. Rafael Dalmau Editor. Barcelona, 1976.

Treball dedicat a considerar l'amistat que existí entre Eduard Toda i Güell, Antoni Gaudí i Josep Ribera i Sans. Aprofitant per a fer-ho l'interès comú que sentiren per la restauració i reconstrucció de Poblet.

S.-J.R.

55. EUFEMIÀ FORT I COGUL. *Eduard Toda, tal com l'he conegut*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1975. (Biblioteca Abat Oliva, 6) 370 pàgs.

Se trata de una biografía sobre el diplomático reusense Eduard Toda i Cogul, restaurador del castillo de Escornalbou e impulsador de la restauración del monasterio de Poblet.

Cabe señalar su fecundo mecenazgo y su faceta como escritor, primeramente en temas relacionados con sus viajes, y más tarde de índole diplomática, histórica y bibliográfica.

R.R.

56. ARTUR BLADÉ I DESUMVILA. *El meu Rovira i Virgili*. «Serra d'or». 1975. Pàgs. 23-25.

Article evocatiu, escrit a base de records personals de l'autor, veritable resum de la vida i activitat del qui fou, segons Domènec Guansé, el més il·lustre dels tarragonins de la nostra època i el més representatiu com a caràcter i com a escriptor.

S.-J.R.

57. JOSEP IGLÉSIES FORT. *Salvador Vilaseca, excursionista científic*. Associació Excursionista de Reus. Reus, 1976. 42 pàgs.

L'opuscle recull el text de la conferència pronunciada amb motiu de col·locar el retrat de Vilaseca a l'entitat editora. Més que una biografia rigurosa, presenta un retrat del personatge, fent especial referència a la seva vocació científica i excursionista. Cal fer constar la nul·la decorositat de l'edició a una sola cara, mal presentada i amb poc gust tipogràfic.

P.A.

58. SALVADOR RAMÓN. *Epitafis inèdits de l'absis de la Seu de Tarragona i un diable desaparegut*. «Semana Santa». Tarragona, 1976. Pàgs. 18-24.

Estudi dels epitafis més antics (1184-1196) de l'absis de la Seu de Tarragona i del conjunt escultural que emmarca la porta del sagrari del darrera de l'altar major.

R.R.

59. JOSEP M.ª RECASENS I COMES. *La ciutat de Tarragona*. Vol. II. Barcelona, Ed. Barcino, 1975. 403 pàgs.

La valoración de una obra sólo es posible hacerla cuando se tiene una idea clara de la situación que existía antes de que ella se realizara. Lo que representa un puente sólo se sabe cuando se estuvo en una de las orillas mirando a la otra sin poderla alcanzar.

Hay quien cree que la Historia está ya escrita y que salvo pequeños retoques, o nuevos puntos de vista o planteamientos, lo fundamental, los datos básicos están todos al descubierto y no se puede hacer nada de interés, salvo que se sea un genio, y que ésto es tanto más cierto en ciudades como Tarragona, en donde, según se dice, está cargada de historia.

Y nada más lejos de la realidad. El conocimiento que tenemos del pasado es mínimo, por no decir nulo.

Que esta afirmación no es gratuita lo muestra el hecho siguiente. Pocas po-

blaciones son tan ricas en restos romanos como Tarragona, sin embargo puede hacerse la siguiente prueba.

Si sobre un plano de Tarragona dibujamos el emplazamiento de los restos que conservamos de los doscientos primeros años de dominación romana, sólo trazaremos una línea, en muchas partes discontinua, de la muralla. Y si después, en la superficie que, aproximadamente, ocupó Tarragona, colocamos la planta de las construcciones identificadas con seguridad como pertenecientes a los cinco primeros siglos de nuestra era, nos encontraremos que la mayor parte del espacio quedará vacío. De setecientos años de vida de Tarragona han quedado de media docena escasa de grandes construcciones, de perímetro impreciso, de planta dudosa, de sección ignorada, con pocos y dispersos elementos ornamentales y decorativos, de los que no se conoce ni la fecha de su construcción.

En cuanto a testimonios de otro tipo se cuenta con unas pocas referencias en los textos clásicos y una rica colección epigráfica que aún está por trabajar y conseguir de ella todo lo que contiene.

Y todo lo demás que llena nuestros museos a rebosar son restos de difícil interpretación, de lo que todo lo que se sabe de ellos es que es romano, sin fecha segura.

De los seiscientos años siguientes, casi ni restos ni noticias han quedado, y cuando llegamos a las épocas en que los documentos abundan, estos están sin tocar. Son miles los pergaminos de nuestros archivos que no se han leído, miles los libros de acuerdos municipales y de cabildos que apenas se han abierto, y miles los registros notariales de contenido ignorado y apenas catalogados.

Recasens ha sido capaz de sobreponerse a esta sensación de vacío y de impotencia que el historiador consciente experimenta en situaciones como la que se da en Tarragona y ha escrito ya dos volúmenes de su obra. Hace falta mucho valor para comprometerse en esta tarea.

Es cierto que Emilio Morera escribió una historia de Tarragona, pero de eso hace setenta años.

Recasens ha tenido un doble trabajo. Por un lado ha tenido que rehacer la historia de Tarragona a la luz de las modernas orientaciones dadas a los estudios históricos, para lo que ha tenido que acudir a las fuentes en busca de los datos que no se sabían en tiempo pasado elaborar, y por otro lado ha recogido el material que ha salido a la luz y todos los estudios que han aparecido desde primeros de siglo.

Tres partes se distinguen en el tomo II de *La ciutat de Taragona*: ocupación visigoda y árabe, reconquista, y la ciudad en los siglos XIII-XV.

De la ocupación visigoda se conservan tan pocos restos que Recasens supone que en Tarragona no se desarrolló actividad alguna en todo aquel tiempo, y que en la ciudad ni siquiera existió organización municipal, ni servicios públicos. Una ciudad no puede sobrevivir décadas y décadas sin un mínimo de organización. El que se hundieran las estructuras romanas no impidió que surgieran otras en su lugar. Por otra parte no hay duda que los visigodos reactivaron la vida de las ciudades y en lo económico, lo político, lo religioso y lo cultural se produjeron interesantes cambios de los que hoy sabemos aún muy poco o nada.

Es evidente que la comunidad cristiana ayudó en este modesto resurgir. La construcción de los templos, que sabemos que existieron, es una prueba.

Nuestra ignorancia no está solo en el tiempo en que la vida fluyó tranquila,

sino incluso en los momentos duros o difíciles de tránsito, como pudo ser, por ejemplo, el momento de la ocupación musulmana.

Parecía hasta ahora que se tenía una visión bastante bien dibujada de lo que ocurrió en Tarragona al acercarse los árabes. Así, se decía que el obispo Próspero marchó a Italia con los tesoros de la iglesia tarraconense, de los que eran símbolos: el oracional de Verona y las reliquias de Fructuoso, Augurio y Eulogio. Parecía que todo estaba claro y Serra Vilaró escribió un libro sobre esta cuestión, de doscientas páginas.

Las acciones bélicas de ocupación y conquista siempre llevan una carga inhumana cuya imagen se extiende y precede al invasor, el cual por su parte no se preocupa de desmentir, porque la difusión de ella crea un clima de miedo o terror que le facilita el avance. El conquistado, ante las noticias que recibe sobre la actuación del invasor, huye y no opone resistencia, abandonando todo lo que no puede llevarse consigo.

Así pues nada más fácil que suponer que el Oracional, las reliquias y el obispo Próspero se marcharon al mismo tiempo, en una desbandada general.

Pero si ahora nos detenemos a considerar con detalle este momento nos encontramos con que, para empezar, desconocemos incluso la fecha en que tuvo lugar el cambio de dominio.

Pero si continuamos en nuestra búsqueda y damos por bueno todo lo supuesto y nos fijamos en el hecho de la marcha del obispo y preguntamos: ¿Ocurrió de este modo? ¿Fueron éstas las razones que hicieron que el obispo Próspero pasara a Italia?

Recasens abre una nueva puerta a la investigación. Supone que el obispo Próspero pudo huir de Tarragona por razones políticas. Esta hipótesis que es interesante, porque llama la atención sobre el papel político que pudieron tener en aquellos tiempos las cabezas de la Iglesia (y que algunas veces se olvida), me parece una buena hipótesis aunque difícil de mantener. Para ello haría falta demostrar que los tres elementos de que se dispone: oracional, reliquias y obispo, llegaron a Italia en momentos diferentes.

Si Próspero hubiera marchado de Tarragona por razones políticas, por miedo a las represalias que en su persona se pudieran tomar, no se hubiera llevado las reliquias de los mártires y el Oracional, dejando a la comunidad cristiana desamparada y despojada de sus tesoros. No hubiera sido una huida, hubiera sido un abandono y un robo sacrilego, sobre todo si se tiene en cuenta que en aquellos tiempos la unión entre la comunidad religiosa y sus cabezas era más fuerte y viva que lo fueron después.

Total, que de este momento no sabemos nada concreto y tampoco sabemos nada de lo que ocurrió después, tiempos en los que se ha supuesto Tarragona abandonada, cuando lo más probable es que en ella, como indica Recasens, siguiera viviendo una reducida población hispano-árabe que se mantenía sobre el terreno, aprovechando el refugio de las sólidas ruinas de los monumentos romanos.

Y así, posiblemente, permaneció Tarragona, hasta que la Reconquista acercó sus líneas de acción. Las incursiones árabes del siglo X harían la permanencia en la ciudad difícil y peligrosa, y esta razón es la que posiblemente hizo, después, que la repoblación de la ciudad se hiciera con cierta pereza o lentitud.

La Reconquista de Tarragona es otro momento en que se siente el vacío en la historia local.

Arranca Recasens con la figura del obispo Cesáreo, en cuyo estudio me hubiera gustado que penetrara más.

La figura de Cesáreo, abad de Santa Cecilia, tan ligado a la historia de Montserrat, su nombramiento de arzobispo de Tarragona, y el no reconocimiento posterior.

El contenido de la carta dirigida al papa Juan XII creo que no se ha estudiado con la detención que requiere. La carta que se ha supuesto falsa, contiene una colección de nombres y datos que permiten suponer lo contrario.

Creo que el abad Cesáreo es un personaje que merece ser estudiado a fondo. Es el primero que seriamente intenta separar la iglesia de Tarragona de la de Narbona, lo que llama Recasens «l'alliberament de l'església catalana», con el apoyo formal de los obispos «españoles» y con la oposición cerrada de los obispos catalanes.

Habría que hacer un análisis «depiadado» de la carta, que pudo ser escrita a mediados del 970 al enterarse Cesáreo de la proyectada visita del conde Borrell al Papa, para pedirle restableciese la metrópoli y la uniera a la iglesia de Vic.

Pese a la decisión pontificia, Cesáreo, que murió en agosto del 980 continuó nombrándose arzobispo (archipraesul).

Recasens intenta explicar las anomalías y contradicciones que se presentan cuando se estudia la restauración y la reconquista de Tarragona y acepta la hipótesis de que Ramón Berenguer III, para apaciguar a Alfonso I de Aragón, cedió la ciudad y campo de Tarragona al obispo de Barcelona Olegario (1118) (que era amigo de Alfonso I), para que la repoblara.

Esto obliga a admitir que el obispo Olegario y Ramón Berenguer obraran de común acuerdo.

El hecho de que la carta de franquicia, publicada con el fin de que acudieran habitantes a Tarragona, no se redactara hasta 1149, y el que en ella no se haga referencia alguna a otra anterior, muestra que en la repoblación, pese a que la cesión de Tarragona a Roberto se hizo en 1129, con la condición expresa de repoblarla (se tienen relaciones de los que se comprometían a residir en ella, relaciones que hay que estudiar con detalle, y documentos en que se da por iniciada la repoblación), debió haber fuerte razones que hicieran laborioso el que Tarragona empezara de nuevo a vivir. ¿Cuáles pudieron ser estas razones?

Como bien dice Recasens este tema de la repoblación exige, por su importancia, un estudio especial.

Es interesante llamar la atención sobre los hechos siguientes:

1. Tarragona no aparece citada como objetivo militar en los planes de campaña. No se tiene noticia de ninguna operación bélica sobre ella. Ni los anales han registrado el día de su reconquista, ni ocupación solemne.

2. Tarragona no es repoblada hasta muchos años después de lo fijado o comprometido en los documentos de cesión. Hoy por hoy no sabemos ni siquiera el año en que empezó a estabilizarse un núcleo de población en su casco urbano.

3. Tarragona, sin embargo, dispuso con mucha anticipación de un equipo rector y de ocupación puramente teórico. Su arzobispo Olegario no parece que pisara la ciudad ¿no es extraño? Su príncipe Roberto tardó muchos años en instalarse en ella.

4. Olegario escogió a Roberto, quien a su vez se rodeó de colaboradores distintos de los que acostumbraban a acompañar al Rey en sus actividades y acciones bélicas.

Es posible que estos hechos pudieran explicarse si se tiene en cuenta que las campañas militares de la Reconquista no fueron, como en algunas ocasiones se ha supuesto, improvisadas incursiones en terreno enemigo a iniciativa de los propios colonos que escogían a su antojo el lugar del avance, sin planeamiento y preparación estratégica por los lugares que se ha supuesto eran los más escabrosos para no llamar la atención, y que por esta razón, para avanzar los cuarenta kilómetros que hay desde Santa Oliva a Tarragona, se tardara casi doscientos años en recorrerlos, o que se tardara casi cien años en avanzar desde Tamarit (1050) o Altafulla (1066) a Tarragona, distante diez kilómetros en línea recta.

Creo que es una visión muy simple e infantil de lo que fue la Reconquista.

La Reconquista de la Cataluña nueva merece un estudio estratégico detenido.

Apoyándose el flanco izquierdo de la Marca en el mar (con la cabeza de puente de Tamarit) y en el río Gayá, se avanzó hacia el interior dominando las alturas y progresando hacia el Sur. Tarragona quedó en el fondo de una bolsa en donde no quería permanecer nadie.

En esta situación Tarragona militarmente no tenía valor, por lo que si quedaron defensores árabes en ella, éstos terminarían por huir sin necesidad de expulsarlos a la fuerza. Militarmente no interesaba distraer fuerza formando una guarnición, fuerzas necesarias en otras zonas más importantes desde el punto de vista militar y político. Tarragona no le hacía falta al Rey.

Esta falta de seguridad, al quedar Tarragona en el fondo de una bolsa, es la que hizo que a Tarragona no acudieran repobladores. Sería interesante investigar sobre el medio centenar de personajes que primero se comprometieron a repoblar la ciudad a fines de 1089, por amor de Dios y remisión de todos sus pecados, lo que muestra la dureza de la situación y el aire de cruzada, y que al final abandonaron su empresa. Es probable que si conociéramos de dónde venían y a dónde fueron, encontraríamos la explicación o la causa del abandono, que hizo fracasar la repoblación de la ciudad.

Alcanzado el curso del Francoflú por su parte superior, se avanzó la frontera extendiéndola a lo largo de su curso para desbordarlo por la parte alta. La bolsa formada, dejó cada vez más aislada a Tarragona y a todo el litoral cercano. La acometida de los árabes en 1108 por el Penedès hasta Gelida, y después la de 1115, fueron las reacciones naturales y lógicas, militarmente, para romper la maniobra cristiana y detener el avance, perforando la bolsa para envolver la cuña que penetraba por el interior y cerraba cada vez más el campo de Tarragona.

La repoblación de Tarragona fue, en contra de lo que se ha supuesto, una operación difícilísima, y lo prueba el tiempo que se tardó en conseguirla. No creo que fuera por falta de medios del arzobispo Olegario, del que se dice que solo podía aportar oraciones, ni por no levantar recelos en los árabes amigos que residían en Tortosa, ya que los avances por el interior eran suficientes para inquietar y disgustar a los tortosinos.

Parece que la explicación más sencilla está en esta falta de seguridad. Ni Olegario ni Roberto pisaron en aquellos años las calles de Tarragona. Tarra-

gona estuvo ocupada, teóricamente, durante mucho tiempo y no es de extrañar que si tuvo un arzobispo teórico, pudo también tener una comunidad de canónigos «teóricos» para su catedral arruinada y restablecida sólo en el papel, catedral en la que algunos no llegaron nunca a entrar.

También merece estudiarse con detención la figura de Roberto, cuyo nombramiento de «príncipe», el primero de la repoblación, fue sólo honorífico, ya que no hay elementos suficientes para admitir que se pensó hacer de Tarragona la cabeza de un principado, y que emparentó con unos Aguiló que no son los que se suponen.

Como se ve, el libro de Recasens, con sus agudos razonamientos, hace que el lector descubra posibles puntos de partida para nuevas investigaciones. Y así leyendo sus capítulos he pensado que sería interesante no solo saber los tarraconenses que tomaron parte en la conquista de Mallorca y Valencia, sino la condición social de los mismos, lo mismo que también sería interesante recoger la imagen que de la sociedad tarraconense y de la Iglesia, se trasluce de los textos de las constituciones sinodales.

Y para terminar, debo destacar que, junto a la digna y laboriosa tarea de revisar la historia de Tarragona, ponerla al día, enjuiciar los textos y abrir nuevos caminos a la investigación, están los enfoques económicos, demográficos y urbanísticos, indispensable hoy para el conocimiento de la evolución de un grupo humano.

Gracias a Recasens por su obra, y desear vivamente que no decaiga su ánimo. Tarragona lo necesita.

J.S.R.

69. BLAS QUINTANA. *Las campanas de la Catedral*. «Diario Español». Tarragona, 7 de noviembre de 1976.

Relació de noms i mesures de les campanes de la catedral de Tarragona.

S.R.

61. SALVADOR VILASECA ANGUERA. *Epidèmies a Reus (s. XIV-XVI)*. *Notes d'arxiu*. Introducció de José Sánchez Real. Instituto de Estudios Tarraconenses «Ramón Berenguer IV». Tarragona, Imp. Sugrañes y Cia., 1976. 116 pàgs i 1 làmina.

Publicació feta per recordar i homenatjar la memòria del Dr. S. Vilaseca (1896-1975), membre d'aquesta institució, i vicepresident que en fou (1960-1966). Aquí s'ha recollit un interessant aplec de notes d'arxiu, principalment de l'Arxiu Històric Municipal de Reus, sobre epidèmies, higiene pública i cementiris. L'aportació més destacada, quasi la meitat del llibre, correspon a les epidèmies del segle XVI.

És d'agraïr el fet d'haver facilitat als estudiosos aquest treball que el Dr. Vilaseca havia aconseguit reunir al llarg de tants anys d'investigació, amb tot, trobem a mancar que l'editor no hi hagi donat una llista dels fons dels arxius

consultats, així com la redacció d'un índex toponomàstic, el qual facilitaria la consulta d'aquestes notes d'arxiu. És d'esperar que aviat siguin aprofitades per a un estudi de la sanitat catalana a les darreries de l'edat mitjana i als inicis de la modernitat.

J.F.C.

62. JOSÉ SÁNCHEZ REAL. *Los médicos en Tarragona (s. XIV-XVII)*. «Boletín Arqueológico. Tarragona, 1975. Págs. 37-77.

Nòmina —per ordre cronològic— que l'autor no intenta que sigui exhaustiva, i notícies biogràfiques dels metges que varen tenir cura de l'assistència mèdica de la ciutat de Tarragona des de la segona meitat del segle XIV fins a les darreries del segle XVII, documentats en els diferents arxius tarragonins (Arxiu Històric Municipal, Arxiu Històric Diocesà i Arxiu de la Catedral). Breus notes documentals de la confraria dels metges sota l'advocació de S. Cosme i S. Damià (1562-1615).

J.F.C.

63. RAMON MIRAVALL. *Tortosa, ciutat de castells i llegendes*. Tortosa-València, Edicions Dertosa, 1976. 312 pàgs.

Recull de vint-i-tres narracions tortosines. Llegendes i tradicions, mescla de de realitat i fantasia, fruit del saber popular que l'autor reconstrueix seguint uns criteris cronològics, ambientals i psicològics, tractant en tot moment de descobrir la versió més ajustada i adient al pensar de la terra.

R.M.

64. JUAN SALVAT Y BOVÉ. *Sobre los orígenes de la procesión de Tarragona*. «Diario Español». Tarragona, 26 y 27 de marzo de 1975.

Aspectes varis dels orígens de la processó tarragonina del Divendres Sant.

S.R.

65. JUAN SALVAT Y BOVÉ. *Datos inéditos para la historia local. Sobre los orígenes de la procesión en Tarragona*. Semana Santa, 1975. Agrupación de Asociaciones de Semana Santa.

Sobre unos antecedentes de procesiones penitenciales y de rogativas, pasa a probar que en 1576 se celebra ya una procesión solemne el Viernes Santo

que no debe confundirse con la general que organizaba el Jueves Santo la Congregación de la Sangre y con la cual ninguna relación tenían las otras.

Expone también el autor, la fundación de dicha Cofradía, la fecha exacta de la primera procesión del Sto. Entierro y el desarrollo de la misma procesión los años 1565 y 1588.

S.R.

66. JUAN SALVAT Y BOVÉ. *El pozo de agua viva, verdadero manantial de la Plaza del Corral o de la Fuente*. «Diario Español». Tarragona, 17 de agosto de 1976.

Notes històriques sobre l'antic pou de la plaça de la Font de Tarragona

S.R.

67. JOSEP VECIANA I AGUADÉ. *Renau*. «Joc vell i voltes». Vilabella, gener 1976, any VII, n.º 37, pàg. 7.

Resumen de noticias sobre el pueblo de Renau sacadas de varios autores, Morera, Carreras Candi y de los libros parroquiales y otros documentos.

F.J.R.

68. EUFEMIA FORT I COGUL. *Noticia de Siurana de Prades*. Santes Creus, Fundació d'Història i Art Roger de Belfort, publicació núm. 1, 1975. 141 pàgs. amb 12 làms.

Notícies històriques, en gran part procedents de fonts documentals inèdites, especialment de l'arxiu de la Corona d'Aragó, sobre aquesta població de la comarca del Priorat des de la seva reconquesta a l'any 1153 fins a les darreries del segle XIII. Es de destacar l'amplia aportació a l'estudi de la problemàtica de la repoblació, així com les dades històriques de l'estada de Carles d'Anjou i dels seus fills en aquest castell en ésser presoners del rei Pere el Gran. Poques referències a la història de Siurana posterior al segle XIII.

J.F.C.

69. CRISTÒFOL DESPUIG. *Los Colloquis de la insigne Ciutat de Tortosa*. Edita Lluís Mestre. Tortosa, 1975.

La present edició del *Colloquis* de mossèn Cristòfol Despuig és una reproducció per mètode off/set de la que, en 1877, va publicar el P. Fidel Fita a base d'un manuscrit del segle XVIII, se'ns sembla actualment perdut, que aleshores ja era reputat com a únic.

Cal agrair, al Sr. Lluís Mestre, aquesta nova edició de l'obra del cavaller

Despuig car els *Colloquis* a més una exposició brillant i apassionada de la Tortosa medieval, feta per un home del segle XVI, és una de les mostres més importants de fidelitat a la cultura catalana entre les produïdes durant una llarga devallada literària que va del segle XV al XIX ja que el seu autor no els volgué escriure en llengua castellana, com ell mateix diu, «per no mostrar tenir en poca (llengua) catalana».

S.-J.R.

70. F. JAVIER RICOMÀ VENDRELL. *El órgano de Torredembarra*. «Diario Español». Tarragona, 13 de agosto de 1975.

Noticias sobre el órgano y el beneficio de organista en la parroquia de Torredembarra en el siglo XVIII.

R.R.

71. SALVADOR ROVIRA I GÓMEZ. *Una página del Trienio liberal: Los temporales marítimos del año 1821 y sus implicaciones en Tarragona*. «Diario Español». Tarragona, 10 de junio de 1975.

Salvador Rovira l'any 1971 ja havia publicat en el Butlletí Municipal un article sobre Tarragona durant el Trienni Liberal, en el qual, seguint els Acords Municipals feia una breu història del que havia succeït durant aquells anys (1820-1823).

Durant l'any 1975 escriví tres articles en el «Diario Español» sobre el mateix període. Seguint l'ordre cronològic de les publicacions, fa referència, primer als temporals que assotaren Tarragona el desembre de 1821. Fet que va servir per explicar com la clerecia aprofitava qualsevol cosa per fer propaganda a favor de l'absolutisme en el seu intent constant de retornar a l'ordre establert i, junt amb ell, els privilegis que els liberals els havien usurpat.

M.^aA.F.

72. SALVADOR ROVIRA I GÓMEZ. *Porrera, una villa liberal del Priorato*. «Diario Español». Tarragona, 20 de julio de 1975.

En el segon descriu la divisió d'absolutistes i liberals en les comarques tarragonines. El camp, com arreu de Catalunya, era absolutista, però Porrera, vila del Priorat, es va pronunciar a favor de la Constitució de 1812. L'excepció l'explica, Rovira, com a oposició dels seus habitants al domini de la Cartoixa de Scala-Dei i també com a conseqüència del repartiment que de les terres de Porrera es va fer després de la conquesta de Siurana l'any 1153, que havia convertit la major part de «propietaris» de la vila en homes lliures amb la sola obligació de pagar delmes i primícies. Diu Rovira que, més que un producte de les lectures,

podien ser aquestes circumstàncies la causa que es desenvolupés entre els habitants de Porrera «un espíritu amante de la libertad, rebelde contra cualquier abuso del poder...».

M.^aA.F.

73. SALVADOR ROVIRA I GÓMEZ. *Una hisenda del Priorat Can Simó de Porrera*. «Boletín Arqueológico». Tarragona, 1975. Págs. 79-97.

El «Libro Primero y Mayor de Casa Dn. Baltasar Simó» es un llibre relligat en pergami que es començà a escriure al 12 de maig de 1851 i que conté dades fins a finals de segle. Dintre el «Libro» existeixen notes que remunten la documentació al segle XII.

Aquest llibre ha servit a Salvador Rovira de fons per a un treball d'investigació sobre una gran hisenda del Priorat composta de quatre finques, una al costat de l'alta, i, presidida per l'edifici del mas «... constituïa la vint-i-cinquena part del terme de Porrera, sobrepassant tretze vegades la propietat mitjana, taxada en 14 jornals, dels hisendats de Porrera...».

S'analitza quina era l'explotació agrícola de la hisenda, quins resultats s'en treien i la seva rendabilitat. Anteriorment al segle XIX «la major part de les terres les tenien cobertes pel bosc, les collites principals consistien en blat, ordi i llegums; altres ingressos provenien de la llenya i fusta per a la construcció i el carboneig, del conreu dels avellaners i sobretot de la ramaderia» que va ser fins a finals de segle la principal riquesa de la hisenda.

La vinya no aparegué fins a la segona meitat del segle XVIII i fins l'any 1792 no es començà la plantació intensiva. S'emprengué la roturació de la garriga i del bosc de les terres del Simó. Durant el segle XIX la principal riquesa de la família serà el producte del vi.

Salvador Rovira ha confeccionat uns quadres sobre la recanació dels anys 1753-1802-1846 i ha ordenat les dades sobre el rendiment de les finques familiars de l'any 1824 fins a 1884.

L'estudi, acurat, seriós i ordenat que ens ofereix Rovira, ens aporta la informació concreta referent a les realitats agrícola-econòmiques del segle XIX en una comarca de característiques tan específiques com el Priorat. Seria interessant que el coneguessin, els qui poden influir en la futura política agrària; política que determinarà, creiem a curt termini, si les terres dels antics Priors de Scala Dei, és convenient tornar al bosc o revaloritzar rotundament el producte de les seves vinyes.

M.^aA.F.

74. MANUEL SÁNCHEZ KARR. *El desembarco de San Carlos de la Rápita*. «Historia y Vida», extra n.º 8, dedicado a las Guerras Carlistas: 1847-1876. Barcelona, 1976. Págs. 24-25.

Article breu dedicat a glossar superficialment la temptativa temerària carlina esdevinguda a Sant Carles de la Rápita el 2 d'abril de 1860, la qual acabà amb

l'afusellament del promotor general Ortega i amb la captura dels infants Carles —Carles VI per als seus partidaris— i Ferran.

F.J.R.

75. SALVADOR VILASECA ANGUERA. *Informació sanitària sobre el port de Salou*. «Rosa de Reus», n.º 51. Reus, 1975. 186 pàgs.

L'obra constitueix la darrera que l'autor dedicava cronològicament, a la història de la medicina reusenca lligant-la ara amb la del Canal de Reus a Salou. En els capítols III-IV traça la biografia dels doctors Pastells, Ardèvol, Soriguera i Sol, amb referències als altres membres de les seves famílies i fins i tot amics com Pere Mata. La segona part reconstrueix les incidències de les obres del canal, una feble anàlisi econòmica del moment i notes sobre la incidència de la guerra del francès. Transcriu diversos documents inèdits i forneix numeroses dades de la petita història local, sobre el moment estudiat i en general sobre els segles XVIII i XIX. Hi manca per una visió més completa documentació de fonts no reusenques com l'ACA. No hi ha index onomàstic. Reporta molta bibliografia oblidada. Molt útil.

P.A.

76. CARLES FIGUEROLA. *Aproximació a la història de la banda municipal*. «Reus», núm. 1211. Reus, 28 de juny 1975. Pàgs. 29-30 i 35-36.

Fidel al títol l'autor esbossa una documentada notícia de la banda des del 1890 fins als darrers moments. El to és en general massa laudatori pels historiatats.

P.A.

77. JOSEP M.ª POBLET. *Aquell Montblanc*. Barcelona, Editorial Selecta, 1975. 229 pàgs.

És aquest un llibre de records i anècdotes diverses de la vida de Montblanc, on va néixer l'autor. Es recullen una sèrie de tipus i de costums enmarcats, gairebé tots, en els dies de començament de segle, amb històries d'entitats i també unes descripcions de vitges per la comarca duts a terme en les hores de la seva infantesa. Completa el volum una guia bàsica d'ençà dels dies de fundació de Montblanc fins a les hores presents.

El pròleg del llibre és de Josep Porter.

R.R.

78. ELISEO CAIXAL SALAS Y JOSEP VIRGILI SANROMÀ. *Tarragona 1900...* Caja de Ahorros Provincial de Tarragona. Tarragona, Imp. Suc. Torres y Virgili, 1975. 223 pàgs.

Edición conmemorativa de la inauguración del nuevo edificio central de la Caja. Es una recopilación, conseguida con gran acierto por D. Eliseo Caixal Salas, miembro de la Agrupación Fotográfica, de fotografías antiguas con sus correspondientes modernas, tomadas desde el mismo ángulo, de la ciudad de Tarragona, en las que se puede apreciar su evolución. Acompaña a cada una de ellas un texto del gran recopilador de los hechos tarraconenses contemporáneos D. José Virgili Sanromá.

El texto es bilingüe y lo prologa D. Servando Ibáñez, Director General de la Caja de Ahorros Provincial.

Es una obra de gran valor documental.

S.R.

79. PERE ANGUERA NOLLA. *L'Agrupació excursionista de Reus. Notes a la seva història*. «Revista del Centre de Lectura» n.º 281. Reus, abril 1976. Págs. 1829-1833.

Reconstrucció a base de referències de premsa i de la revista de l'entitat de l'activitat de la primera societat excursionista reusenca amb un digne to científic.

S.J.R.

80. F. JAVIER RICOMÁ VENDRELL. *La última visita del rey Alfonso XIII a Tarragona*. «Diario Español». Tarragona, 19 de febrero de 1976.

Ressenya de la visita reial segons la premsa local de l'època.

R.R.

81. F. JAVIER RICOMÁ VENDRELL. *Semana Santa en 1931*. Semana Santa 1975. Tarragona. Agrupación de Asociaciones de Semana Santa.

Trabajo de divulgación de los hechos ocurridos en la última Semana Santa de la Monarquía y sus incidencias en el ambiente eclesiástico de la ciudad. Notas sacadas de los periódicos «La Cruz» y «Diario de Tarragona». Interesante fotografía de D. Francisco Cambó en la Rambla tarraconense.

R.R.

82. SALVADOR RAMÓN. *La Semana Santa en Tarragona durante la Segunda República*. Semana Santa 1975. Tarragona. Agrupación de Asociaciones de Semana Santa.

Estudio sobre la suspensión de la procesión de Semana Santa durante los años 1932-1936 y su repercusión en la prensa local.

F.J.R.

83. ANTONIO VALLES. *Tarragona y los bombardeos*. «Historia y Vida», Extra n.º 4, 1975. Págs. 117-119.

Panorámica de la guerra en Tarragona, vista por un niño que en julio de 1936 acababa de cumplir los trece años.

Puntualizaciones y rectificaciones a este artículo aparecidas en la sección Correo del Lector de la misma revista.

M.R.C. *El primer bombardeo aéreo de Tarragona*, N.º 90, septiembre 1975, pág. 114.

ALCOFAR NASSAES, J. L. *Testimonios de la Guerra de España: Sobre el coche misterioso de la Capitanía General de Barcelona y sobre los bombardeos de Tarragona*. N.º 90, septiembre 1975, pág. 112.

MALET, D. *Los primeros bombardeos de Tarragona*. N.º 95, febrero 1976, pág. 104.

Comunicación referente a la nota de Nassaes citada anteriormente.

ALCOFAR NASSAES, J. L. *Buques hundidos en Tarragona durante la Guerra Civil*. N.º 96, marzo 1976, pág. 110.

Rectificación a las notas de D. Malet.

R.M.

84. EDUARDO FERNÁNDEZ REY. *El fusilamiento de Salou o «el sexto sentido»*. (Testimonios de la Guerra de España). «Historia y Vida», n.º 88. Barcelona, julio 1975, págs. 124-127. 1 fotografía.

Texto de un testigo directo de los hechos de abril de 1938. Dudamos de la localización que hace el autor del Ayuntamiento y sus escalinatas.

R.M.

85. JOSÉ SÁNCHEZ REAL. *Los músicos en las fiestas del siglo XIV*. «Diario Español». Tarragona, 21 de septiembre de 1975. Pág. 35.

Noticias sobre juglares de Constanti, Riudoms y Tarragona que actuaban en las fiestas religiosas del s. XIV según los libros de actas municipales.

F.J.R.

86. JORDI MORANT I CLANXET. *Les confraries de la pagesia tarragonina*. «Semana Santa». Tarragona, 1976, págs. 29-30. Agrupación de Asociaciones de Semana Santa.

Noticias sobre el gremio de labradores sacados de un estudio anterior de Mn. Sanç Capdevila.

S.R.

87. JUAN SALVAT Y BOVÉ. *Los disciplinantes en la procesión de Tarragona*. «Semana Santa». Tarragona, 1976. Págs. 3-13.

Notes sobre el folklore i la litúrgia de la Setmana Santa de Tarragona.

S.R.

88. JOAN SALVAT Y BOVÉ. *La diada de la Puresa o de la Pasta Florida*. «Programa de las fiestas de San Magín y Santa Tecla». Tarragona, 1976.

Consideració de la llegenda tarragonina vinculada a la casa residència i hospital de religiosos dels pares de la cartoixa d'Escala-Dei la qual diu que, en el cas suposat que es pastés la nit de la Puríssima, la pasta es floria i s'havia de llençar per la qual cosa aquest dia feien festa els forners, pastissers i fideuers de Tarragona.

S.R.

89. JOSÉ SÁNCHEZ REAL. *Músicos para fiestas*. «Diario Español». Tarragona, 15 de agosto de 1975. Extra fiestas de San Magín y Santa Tecla.

En un documento del Archivo Histórico Provincial se reseña la constitución de una agrupación de músicos en Montblanc en el s. XVII.

F.J.R.

90. JOAN SALVAT I BOVÉ. *Verdaguer a Tarragona (El Salomonet de les Matines)*. Excma. Ajuntament de Tarragona. Tarragona Imp. Suc. Torres y Virgili, 1976. 40 págs.

Con motivo de la inauguración de una Exposición Verdaguariana, presenta un pequeño estudio folklórico sobre la leyenda del «Salomonet de les Matines» sobre las versiones de Verdaguer, Aulestia y Ruiz Porta con el colofón de la proclamación de Verdaguer Poeta Místico al premiarle «Lo Somni de Sant Joan» el Certamen Literario al Sgdo. Corazón de Jesús en 1881.

S.R.

91. JORDI MORANT I CLANXET. *Història dels Castells. Tarragona i les comarques castelleres* (2.ª edició). Tarragona, Patronat Municipal de Castells de Tarragona, 1976.

En aquesta segona edició Jordi Morant ens presenta un treball notablement augmentat de la *Història dels Castells* d'imprescindible consulta per als estudiosos de les festes i costums populars.

Des de la data de la primera edició ens cal mancar dues noves fites en la Història dels Castells, la constitució del Patronat Municipal de Castells de Tarragona l'any 1968 i el Concurs de Castells del 1970, fets que inauguraren una nova etapa castellera.

R.M.

92. JOAN GATELL. *Costums que s'han perdut a la nostra vila: Els tres tombs*. «Joc vell i voltes». Vilabella, gener 1975, any VI, n.º 31.

Tal como indica el título de la sección, el autor recoge antiguas costumbres de Vilabella. En este caso se trata de las fiestas de San Antonio Abad, que se celebran el 15 de enero.

F.J.R.

93. JOAN GATELL. *Costums que s'han perdut a la nostra vila: Anar als aplecs*. «Joc vell i voltes». Vilabella, juliol 1975, any VI, n.º 34, pàg. 7.

Relación de pueblos y fiestas a las que acudían los vecinos de Vilabella.

F.J.R.

94. JOAN GATELL. *Costums que s'han perdut a la nostra vila: Fer esquellots*. «Joc vell i voltes». Vilabella, maig 1975, any VI, n.º 33, pàg. 8.

Notas sobre una antigua costumbre perdida en 1940.

F.J.R.

95. JOAN GATELL. *Costums que s'han perdut a la nostra vila: Jocs d'infants*. «Joc vell i voltes». Vilabella, setembre 1975, any VI, n.º 35, pàg. 7.

Juegos con que se entretenían los niños en otros tiempos, como: les falles, les bitlles, joc de baldufes i els cercols.

F.J.R.

96. JOAN GATELL. *Oficis artesans que s'han perdut a la nostra vila*. «Joc vell i voltes». Vilabella, març 1976, any VII, n.º 38, pàg. 6.

Relación de oficios hoy desaparecidos: carreter, ferrers, costeller i boters.

F.J.R.

97. JOAN GATELL. *Costums que s'han perdut a la nostra vila: Fer enramades*. «Joc vell i voltes». Vilabella, gener 1976, any VII, n.º 37, pàg. 7.

Costumbre jocosa

F.J.R.

98. JOAN GATELL. *Costums que s'han perdut a la nostra vila: La manera de celebrar el Dijous i el Divendres Sants*. «Joc vell i voltes». Vilabella, març 1975, any VI, n.º 32, pàgs. 10-11.

Noticias sobre la liturgia y el folklore de la Semana Santa en Vilabella.

F.J.R.

99. VICENTE AMIGUET. *Fallas en Tarragona: una festa que no cuajó. Hubo «cremà» durante cuatro años (1933-1936)*.

Referència a unes festes populars celebrades a Tarragona de l'any 1933 al 1936.

S.J.R.

100. JUAN SALVAT Y BOVÉ. *El escudo de armas de la ciudad de Tarragona*. Excmo. Ayuntamiento de Tarragona. Tarragona, Suc. Torres Virgili, 1975. 68 pàgs., con ilustraciones.

Por ser esta publicación patrocinada por el Excmo. Ayuntamiento de Tarragona bueno será, en principio, hacer un poco de historia sobre los antecedentes del caso.

Cuando en 1951, José Sánchez Real publicó en el «Boletín Arqueológico» de Tarragona, su trabajo sobre *El escudo de la ciudad de Tarragona* [LI (1951), 5-20], se realizó la más amplia aportación documental, gráfica y escrita, que hasta entonces se había recogido sobre el tema, ya que al lado de la que concretamente se citaba y servía de base al trabajo, se señalaban los otros muchos datos que existían y en dónde podían encontrarse.

Indicó que el origen del escudo de la ciudad de Tarragona estaba en la segunda mitad del siglo XIII, que sus armas fueron ondas de oro y gules en pal, cuyo número varió con el tiempo terminando por fijarse en tres.

El contenido del trabajo movió espontáneamente a los componentes del Ayuntamiento de entonces a tratar la conveniencia de patrocinar la reproducción del citado trabajo, y la Comisión Permanente celebrada a primeros de agosto de 1951, y presidida por el alcalde accidental D. Juan Ricomá Teixidó, así lo acordó.

Algún día puede ser interesante saber por qué no se llevó a cabo el acuerdo citado.

Cuando en 1973 se constituyó el actual Ayuntamiento, a petición de uno de los concejales se preparó una relación de objetivos y actividades culturales de posible realización durante su gestión, y entre ellas se incluyó la de encargar a Sánchez Real un estudio completo del escudo de Tarragona, dado que se sabía que había continuado recogiendo datos sobre el tema.

Se desconocen las causas que impidieron la puesta en práctica del proyecto, pero el hecho es que el 1 de diciembre de 1974, Juan Salvat y Bové, como cronista oficial de la ciudad, solicitó a la Corporación que se editara una monografía suya, solicitud que fue atendida y que es la que motiva esta reseña.

Y hechas estas aclaraciones, también será oportuno decir algo sobre la razón de la publicación.

El 4 de octubre de 1965 se puso en circulación el sello de Tarragona, correspondiente a la serie de escudos. Como apareció con un error en los colores, se pidió por el Excmo. Ayuntamiento la rectificación oportuna.

El Presidente del Consejo Postal se dirigió a la Real Academia de la Historia, solicitando información. El estudio-informe realizado por el académico Dalmiro de Válgoma (que reconoció el valor documental del trabajo de Sánchez Real), lo aprobó en la sesión del 13 de mayo de 1966, y bajo el título *Sobre un sello postal y el escudo de la ciudad de Tarragona* lo publicó en el «Boletín de la Real Academia de la Historia» [CLVIII (1966), 231-238].

La mayor parte de la publicación que motiva estas líneas no se dedica a extender y completar el estudio sobre el escudo de Tarragona, sino a contradecir el informe de la Real Academia y a exponer, sin ninguna aportación documental concreta y directa, la hipótesis ya vieja, desarrollada cuando no se conocía la documentación presentada por Sánchez Real, de que las piezas del escudo de Tarragona no son ondas, sino verados en ondas, aunque todavía no hace mucho tiempo el mismo Salvat y Bové, con los mismos elementos de juicio actuales, indicó que el escudo era, sin más, verados (J. Salvat y Bové. *El escudo auténtico de Tarragona lo lleva en su mano derecha el Gigante de la Ciudad*. «Diario Español» de Tarragona del 17 de octubre de 1965).

Parece pues que la cuestión discutida es sobre si las armas del escudo de Tarragona son ondas o no son ondas, dado que los supuestos veros ya se han ido ondulando y se admiten los verados en ondas.

El hecho es que desde que se estableció el escudo de Tarragona, en el siglo XIII, y durante siglos, la Ciudad (que conocía la existencia de otras armas llamadas veros) se refirió siempre a las ondas de su escudo y sólo mucho más tarde, cuando aparecieron los teóricos de la Heráldica, y se empezaron a escribir tratados, fijando modelos e introduciendo la terminología especializada, fue cuando se empezó a hablar por estos teóricos de los verados del escudo de Tarragona.

Ninguno de los escritores que modernamente han tratado el escudo de Tarragona han aportado documentación tarraconense (no citas bibliográficas a tratados de Heráldica) y si sólo opiniones o pareceres subjetivos, o han desviado la atención sobre otros puntos como ya señaló Sánchez Real en su *Nota al artículo El escudo de Tarragona* [«Boletín Arqueológico» de Tarragona, LII (1952), 233].

Ahora se supone que los esmaltes o colores del escudo de Tarragona expresaron en su origen el dominio superior de la Corona sobre la ciudad y se indica, siguiendo a Carreras Candi, que el escudo de Tarragona es el escudo

atalán de las cuatro barras con variantes, con lo que parece que se desconoce o se pretende ignorar parte de la historia de Tarragona.

El que modernamente se le quiera dar al escudo el simbolismo que las circunstancias hayan aconsejado a los escritores no debe ser razón para violentar el campo histórico del tema. Quien fijó el escudo de Tarragona en el siglo XIII ni pensó en la dependencia real, ni en el escudo de Cataluña.

Parece que los teóricos heráldicos modernos, a los que se suma Salvat y Bové, tienen sus grandes dificultades en aceptar que las ondas existieron, con naturaleza propia, desde el primer momento, en las armas de los escudos, y exponen: que lo representado en el escudo de Tarragona son veros mal trazados por inhábiles dibujantes, que los cónsules de Tarragona no sabían lo que se decían al hablar de ondas en el siglo XIV y XV (a los que habrá que sumar los consejeros de la Ciudad que aprobaban las decisiones del Municipio y entre los que habrá que admitir la existencia de alguna persona culta), dado que debían haber utilizado el vocablo *verados* que es lo que la ciencia heráldica puso en circulación mucho tiempo después, y que en el siglo XIV no aparecen en Cataluña figuras con ondas, ondas que surgen en el siglo XV como elementos accesorios.

Con el fin de hacer ver hasta dónde estas dificultades tienen fuerza, voy a presentar unas pocas referencias.

1. El escudo de Gerona (s. XIII) presenta unas armas que sus cónsules consideraron y llamaron siempre ondas.
2. El *Nobiliario* de Fernán Mexía, de finales del s. XV, al hablar del escudo de Tarragona dice que presenta «ondas de oro y colorado».
3. En un inventario del siglo XIV de la iglesia de St. Jean-le-Vieux [ALBERT CAZES. *Armorial du Roussillon*. «CERCA», 26 (1964), 293] se anota un «co-pertorium» que presenta un escudo «... cum signis undarum ...».
4. Un escudo del siglo XII-XIII, en esmalte, encontrado en el priorato de Leez de Essex, que se conserva en el Museo Británico (y que tiene un parecido extraordinario con el antiguo escudo de Tarragona) presenta «... pily wawy of six pieces ...», es decir, ondeado en pal de seis piezas.

En resumen pues, en el trabajo patrocinado por el Excmo. Ayuntamiento no se presentan nuevos datos ni documentos relacionados con el escudo de Tarragona que modifiquen los resultados obtenidos hasta ahora y sólo ha servido para presentar, una vez más, las viejas hipótesis ya inutilizables.

F.J.R.

101. ANTON MONNER I ESTOPIÑÀ. *Toponimia de Gandesa i el seu terme municipal*. Instituto de Estudios Tarraconenses «Ramón Berenguer IV». Tarragona, Imp. Sugrañes y Cía., 1976. 199 págs.

Se trata de un estudio en el que, a través de doscientas páginas, su autor describe lo que es Gandesa, su tierra como núcleo de población, el origen de su nombre, su configuración urbanística, los hechos históricos más importantes de la villa, su geografía detallada, sus barrios, sus fincas, cuevas, barrancos, fuentes, saltos de agua, bosques, sendas y caminos, pasos de montaña, huertas, edificios y lugares singularizados, antroponimia y topónimos.

Precede al presente trabajo un prólogo del Dr. Manyà, recientemente fallecido, del que recogemos las siguientes palabras: «El teu treball no sols té el mèrit de la fixació toponímica. En té també de gramatical per el dia que s'haurà de fixar definitivament la literatura de la nostra llengua, avui potser massa tancada en els dialectes septentrionals (Barcelona) al marge dels meridionals (Lleida, Tortosa, València). Un detall prosòdic: has tingut l'encert de consignar la pronúncia popular dels mots que addueixes. I amb això demostres ben clar que, malgrat l'encaix essencial de la nostra parla dialectal amb la general de Catalunya, hi ha una diferència prosòdica interessant: la munió de mots en què el nostre dialecte pronuncia tancades les o i més les e, que el català septentrional les pronuncia obertes.

Aquest és un treball que hauria de pesar en la fixació definitiva de la nostra llengua literària, no sols en el camp prosòdic, sinó també en el sintàctic i el morfològic, si els dirigents de Barcelona volen evitar, l'odiositat d'ignorar la riquesa dels nostres dialectes meridionals».

R.R.

102. PIERRE BONASSIE. *La Catalogne du milieu du Xe. a la fin du XIe. siècle. Croissance et mutations d'une société*. Association des Publications de l'Université de Toulouse-Le Mirail. Publications de l'Université de Toulouse-Le Mirail, série A, tomes 23 et 29. Toulouse, 1975 et 1976. 2 vols., 1045 pàgs.

El llibre del professor P. Bonassie és un estudi molt ampli i acurat d'aquesta temàtica, ha utilitzat quasi de manera exhaustiva la major part de la documentació existent que fa referència a les estructures socio-econòmiques del pre-feudalisme als comtats catalans a partir del segle x i de la seva posterior evolució fins a la crisi de la primera meitat del segle xi i per últim el triomf del procés de feudalització als inicis del segle xii. La fita de la cloenda de la seva obra la situa a la repoblació de la vall del riu Gaià i de les torres del Camp de Tarragona en el regnat del comte Ramon Berenguer III. Encara que la repoblació de la major part de les terres de la Catalunya Nova, queden excloses d'aquest llibre, el seu plantejament metodològic i historiogràfic, així com el seu pensament a l'evolució de les institucions, el creiem d'interès per a aconseguir una comprensió de la naixença de Catalunya i de la seva plenitud territorial en el segle xii.

Gran quantitat de mapes, planols i gràfics permeten justificar, comprendre i aclarar l'exposició feta per l'autor. Una llista de les fonts documentals i de la bibliografia utilitzada i dos índex, toponomàstic i analític, completen l'obra i faciliten la seva consulta.

J.F.C.

103. MARIO DEL TREPPO. *Els mercaders catalans i l'expansió de la Corona Catalano-Aragonesa*. Barcelona, Curial. — Documents de Cultura, 10, 1976. 575 pàgs. amb 40 làms.

Aquesta obra del profesor Mario Del Treppo és un estudi, molt aconseguit, de les estructures del comerç català entre els segles xiii i xv, en especial les rela-

cions que aquest va tenir amb l'expansió política-militar de Catalunya per la Mediterrània occidental. L'autor assenyala en primer lloc les grans corrents del tràfic des del Llevant fins al mar del Nord, amb l'estudi de les tècniques de navegació, mercaderies, sistemes financers emprats per a poder promoure aquesta activitat mercantil. A continuació destaca els trets més notables de les relacions comercials amb Itàlia, particularment amb el regne de Nàpols tant abans com després de la conquesta portada a terme pel rei Alfons el Magnànim, en aquest capítol remarca la intervenció dels mercaders italians en el comerç de la llana aragonesa centrat a la ciutat de Tortosa en el segle xv. La política de l'alimentació i provisió del blat de les poblacions catalanes és el tercer dels punts tractats per Del Treppo, en especial el proveïment barceloní, en el qual varen intervenir tan els reis com la noblesa feudal reportant notables guanys a la burgesia i als mercaders. En un quart punt estudia els sistemes tècnics de la navegació, de l'armament naval, de la guerra i de les assegurances. També aporta notícia i estudi de la comptabilitat del mercader barceloní Joan de Torralba. Conclou assenyalant que l'Imperi Català fou un imperi de mercaders condicionat a l'especial configuració comercial del Mediterrani.

Contra quasi tota aquesta problemàtica a la ciutat de Barcelona, segurament com a conseqüència lògica de la documentació emprada, la seva investigació, a part dels arxius italians, va centrar-se en els de la ciutat de Barcelona. Amb tot, la seva temàtica i l'esquema metodològic que aporta és vàlid per a poder fer possible un estudi semblant entorn a altres poblacions o zones costeres catalanes de tradició mercantil i marinera, com poder ésser Tarragona o Tortosa, puix que la documentació conservada en els seus arxius ho permet fer.

El llibre de Del Treppo es completa amb 13 quadres i 3 gràfics, tots ells d'indubtable interès econòmic i amb un índex topo-onomàstic, però hi trobem a faltar una llista de la bibliografia i documentació utilitzada. Aquesta edició catalana s'ha enriquit amb una il·lustració de caire temàtic molt interessant. La traducció és de Jaume Riera i Sans.

J.F.C.

104. JOSEP IGLÉSIES FORT. *Una relació de pobles i de xifra de cases del corregiment de Tarragona l'any 1773*. «Boletín del Archivo Bibliográfico». Vol. IV, n.º 31. Santes Creus, 1974 (1976). Pàgs. 441-458.

Buidat d'un manuscrit inèdit de la biblioteca de Catalunya. En la segona part de l'article fa un estudi comparatiu entre les dades facilitades i les del 1763, publicades en la mateixa revista el 1970. Les dades fan referència a les tres comarques del Camp, el Priorat, la Conca, el Penedès, la Ribera, l'Urgell, les Garrigues, la Segarra, l'Anoia, les darreres de forma fragmentària.

P.A.

105. FRANCESC PARRELL ALASÀ I PILAR ALBERICH MARINÉ. *El canal de Reus-Salou. Causes econòmico-socials del projecte.* «Revista del Centre de Lectura», núm. 274/5/6. Reus, setembre, octubre i novembre de 1975. Pàgs. 1723-1724, 1740-1741 i 1761-1763.

Treball d'investigació, bastant ben elaborat. La manca d'aparell crític resta força i valor a l'article, per altre banda un dels primers sobre el tema.

P.A.

106. JOSEP IGLESIES. *Les minves de cultius i de la població a la comarca del Priorat.* Fundació Salvador Vives Casajuana. Barcelona, 1975 95 pàgs.

El llibre recull dos breus estudis: *Les superfícies cultivades de la comarca entre 1900 i 1963*, que presenta una interessant estadística dels diferents cultius i les formes de conreu per pobles, sub-comarques i la comarca considerada globalment. El segon: *La demografia del Priorat a partir del segle XIV* és una sintetització monogràfica dels diversos estudis de demografia nacional de l'autor. Diverses estadístiques comentades per municipis permeten una ràpida interpretació de les dades.

P.A.

ÍNDIX DE LLOCS I PERSONES

- Altafulla, 48, 49.
Boronat, Fra, abat de Santes Creus, 21.
Caid Ismail, El, 48, 49.
Ebre, batalla de l', 15, 16, 17, 18.
Enrique IV de Castilla, 4.
Escornalbou, 34.
Gandesa, 101.
Gatell i Folch, Joaquim, 48, 49.
Gaudi i Cornet, Antoni, 53, 54.
Jaume I, el Conqueridor, 44, 45.
Marquès de Tamarit, 46.
Montblanc, 77.
Montserrat i Vives, Francesc de., 46.
Oliver y Salvá, Guillermo, 47.
Pallás, Paulino, 13.
Pellicer, Berenguer, 33.
Pere IV, el Cerimoniós, 9.
Poblet, 19, 22.
Porrera, 72, 73.
Prim i Prats, Joan, 50, 51, 52.
Priorat, 72, 73, 106.
Rafi i Segú, Joan, 27.
Renau, 67.
Reus
    Història política i militar, 12.
    Cultura, 38, 39, 40, 41.
    Història Local, 61, 76, 79.
    Economia i societat, 105.
Rovira i Virgili, Antoni, 56.
Sant Carles de la Ràpita, 74.
Santes Creus, 21.
Siurana de Prades, 68.
Tarragona
    Fonts i bibliografia, 5.
    Història política i militar, 10.
    Història eclesiàstica, 23, 24, 25, 26.
    Cultura, 32, 42, 43.
    Història Local, 58, 59, 60, 62, 64, 65, 66, 71, 78, 80, 81, 82, 83.
    Etnologia, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 99.
    Heràldica, 100.
    Economia i societat, 104.
Toda i Güell, Eduard, 55.
Torredembarra, 70.
Tortosa, 63, 69.
Verdaguer, Jacint, 6, 90.
Vilabella
    Història eclesiàstica, 27, 28.
    Etnologia, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98.
Vilaseca Anguera, Salvador, 7, 8, 57.
Vilaseca-Salou, 75, 84, 105.

ÍNDIX D'AUTORS

- ABELLÓ, J., 42.
 AGUADÉ I SORDÉ, J., 27.
 ALBERICH MARINÉ, P., 105.
 ALTISENT, A., 22.
 AMIGUET, V., 99.
 ANGUERA, P., 38, 40, 41, 79.
 ARBELOA, V. M., 19.
Arxiu Vidal i Barraquer, 29.
 BATLLORI, M., 19.
 BLADÉ I DESUMVILA, A., 56.
 BLÁZQUEZ, J. M., 31.
 BOLEDA, R., 50.
 BONASSIE, P., 102.
 CABESTANY FORT, J.-F., 44.
 CABRÉ, R., 39.
 CAIXAL SALAS, E., 78.
 CARNER I BORRÀS, A., 11.
 COLL I ALENTORN, M., 45.
 COMAMALA, R., 28.
 DESPUIG, C., 69.
Diccionario de Historia Eclesiástica de España, 1.
 FENÁNDEZ REY, E., 84.
 FIGUEROLA, C., 76.
 FORT I COGUL, E., 21, 54, 55, 68.
 GATELL, J., 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98.
Gran Enciclopèdia Catalana, 2, 3.
 IGLEÉSIES FORT, J., 7, 8, 57, 104, 106.
 INFESTA MONTERDE, J.M., 37.
 LEÓN, I., 13.
 LIAÑO MARTÍNEZ, E., 32.
 LINEHAN, P., 20.
 MARTÍ MAYOR, O.F.M., J., 34.
 MARTINELL, C., 52, 53.
 MELONI, G., 9.
 MIRAVALL, R., 63.
 MONNER I ESTOPIÑÀ, A., 101.
 MORANT I CLANXET, J., 10, 24, 25, 86, 91.
 MORTERA PÉREZ, A., 16.
 PARREU ALASÀ, F., 105.
 PAÛL DE LA RIVA, J., 17.
 POBLET, J. M., 51, 77.
 QUINTANA, B., 60.
 RAMÓN, S., 58, 82.
 RECASENS I COMES, J. M., 59.
 RICOMÀ VENDRELL, F. J., 5, 6, 23., 70, 80, 81.
 ROMERO, L., 18.
 ROVIRA I GÓMEZ, S., 26, 46, 47, 48, 49, 71, 72, 73.
 SALVAT I BOVÉ, J., 64, 65, 66, 87, 88, 90, 100.
 SÁNCHEZ KARR, M., 47.
 SÁNCHEZ REAL, J., 62, 85, 89.
 SOBREQÜÉS CALLICÓ, J., 4.
 TOTOSAUS, J. M., 30.
 TORRES, E., 15.
 TOVAR, A., 31.
 TREPPO, M. DEL, 103.
 VALLÉS, A., 83.
 VALLÉS, E., 35, 36.
 VALLVERDÚ, R., 12.
 VECIANA I AGUADÉ, J., 67.
 VILASECA ANGUERA, S., 61, 75.
 VIRGILI I SANROMÀ, J., 43, 78.
 VIVES I GATELL, J., 33.
 YANIZ, P., 14.